

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Zkušenosti mládeže s vlastním delikventním jednáním

Bc. Jan Škarytka

Diplomová práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jan Škarytka**
Osobní číslo: **H17387**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Název tématu: **Zkušenosti mládeže s vlastním delikventním jednáním**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování:

Diplomová práce se zabývá vlastními zkušenostmi mládeže s delikventním jednáním. Cílem je zmapovat zkušenosti mladých lidí s jejich vlastním delikventním chováním, díky čemuž by se dal vytvořit plán prevence, který by konkrétně mířil na problémové oblasti jednání. Práce je členěna do dvou částí. Teoretická část stručně vymezuje pojem kriminologie a delikvence, dále popisuje faktory ovlivňující příčiny vzniku deviantního chování a jejich preventivní opatření. Praktická část je zaměřena na průzkum vlastních zkušeností mládeže s delikventním jednáním na středních školách. V kvantitativním šetření využívám metodu self-report.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 218 s. ISBN 978-80-247- 2781-3.

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.

LULEI Martin a Vladimír LABÁTH. Delikvencia v kontexte rizikového vývinu. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016. 114 s. ISBN: 978-80-223-4235-3

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011, 336 s. ISBN 978-807-3678-258.

MORAVCOVÁ Eva, PODANÁ Zuzana a Jiří BURIÁNEK, kol. Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti. Praha: Triton, 2015. 232 s. ISBN: 978-80-7387-860-3

ROUČEK, Josef S., ed. Juvenile Delinquency. New York: Philosophical Library, 1959.

ZOUBKOVÁ, Ivana. Kontrola kriminality mládeže. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, 231 s. ISBN 80-86473-08-2.

Vedoucí diplomové práce: **doc. PhDr. Albín Skoviera, Ph.D.**
Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **1. dubna 2018**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. června 2019**

prof. PhDr. Karel Rydl, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 27. listopadu 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

Bc. Jan Škarytka

Poděkování

Rád bych věnoval poděkování panu doc. PhDr. Albínu Škovierovi, Ph.D., za cenné rady, věcné připomínky, vstřícnost, poskytnuté materiály, konzultace a lidské vedení mé práce. Velký dík patří také všem respondentům, kteří se ochotně podíleli na mém výzkumu a bez kterých by tato práce vůbec nemohla vzniknout.

Anotace

Diplomová práce se zabývá vlastními zkušenostmi mládeže s delikventním jednáním. Cílem je zmapovat zkušenosti mladých lidí s jejich vlastním delikventním chováním, díky čemuž by se dal vytvořit plán prevence, který by konkrétně mířil na problémové oblasti jednání. Práce je členěna do dvou částí. Teoretická část stručně vymezuje pojem kriminologie a delikvence, dále popisuje faktory ovlivňující příčiny vzniku deviantního chování a jejich preventivní opatření. Praktická část je zaměřena na průzkum vlastních zkušeností mládeže s delikventním jednáním na středních školách. V kvantitativním šetření využívám metodu self-report.

Klíčová slova

Delikvence, sociální patologie, mládež, zkušenosti, kriminalita

Annotation

This thesis deals with youth's own experience with delinquent behaviour. The aim of the thesis is to examine young people's experience with their proper delinquent behaviour in order to create a prevention plan, which would concretely target the problematic areas of the behaviour. The thesis is divided into two parts. The theoretical part briefly defines the terms criminology and delinquency and further on describes the factors that influence the origin of the delinquent behaviour, as well as those behind its prevention. The practical part focuses on the research of youth's own experience with delinquent behaviour during high school years. For the quantitative research I have used the self-report method.

Key words

Delinquency, social pathology, youth, experiences, criminality

Obsah

Úvod.....	9
1.1 Problematika sociálně patologického a delikventního jednání.....	11
1.1.1 Normalita.....	12
1.1.2 Sociální patologie a deviace	14
1.1.3 Delikvence a kriminalita.....	15
1.2 Právní aspekty delikvence dětí a mladistvých	20
1.2.1 Hranice trestní odpovědnosti.....	21
1.2.2 Zákon č. 218/2003 Sb.....	21
1.2.3 Výchovní opatření.....	22
1.2.4 Ochranná opatření	24
1.2.5 Trestní opatření.....	26
1.3 Etiologie delikvence mládeže	29
1.3.1 Biologicko-psychologické teorie.....	31
1.3.2 Sociálně psychologické teorie	34
1.3.3 Sociologické teorie	37
1.4 Způsoby intervence a prevence.....	47
1.4.1 Prevence	47
1.4.2 Intervence	49
2 VÝZKUMNÁ ČÁST.....	51
2.1 Cíl výzkumu.....	51
2.2 Výzkumné otázky	51
2.3 Formulace hypotéz.....	51
2.4 Výběr výzkumného souboru	53
2.5 Metoda sběru dat.....	53
2.6 Metoda zpracování dat	55
2.7 Interpretace výsledků	56

2.8 Verifikace hypotéz	69
Diskuze.....	76
Závěr	76
Seznam použité literatury:	78
Internetové zdroje:	82
Přílohy.....	83

Úvod

Společenské normy a pravidla, které jsou nutné pro existenci a zachování společnosti, představují obrovský celek dohod, návodů, psaných i nepsaných nařízení, vyhlášek a zákonů, kterými se členové společnosti více či méně řídí. Překračování hranic společenských norem je složitý komplex rozmanitých problémů, přičemž eliminování tohoto jevu stejně jako předcházení jeho negativního dopadu na celou společnost, je úkol, jehož řešení závisí opět na společnosti a na tom, jak se k těmto problematickým jevům postaví.

Je nezpochybnitelné, že delikvence dětí a mládeže, spolu s kriminalitou jako její nejzávažnější formou, je významný problém, který trápí civilizované lidské společenství od jeho počátku. Dle mého názoru je dnešní doba velmi uspěchaná, kdy se lidé ženou převážně za co největším materiálním zajištěním a výchově mládeže se nepřikládá taková pozornost, jakou by potřebovala. Jako další zásadní problém vidím morálku mladých lidí a „uznávání“ autorit. Stále více jsou také opomíjena a porušována základní pravidla, sociální normy a zákony. Výchova mládeže by měla být co nejvíce zaměřena na preventivní opatření, abychom předcházeli vzniku sociálně patologických jevů.

Člověk se rodí jako jedinec, který je nadán individuálně nezaměnitelným genetickým vybavením či kódem, který získal od svých předků. Tato výbava pak tvoří základní „hřiště“ jeho socializačních možností, „nádobu“, která je uzpůsobena k naplňování empirií světa a zároveň „optiku“, jež vyhledává, třídí a interpretuje vnější i vnitřní svět. Zkušenost přichází do lidského intelektu pomocí různě přesných či nepřesných smyslových čidel, které je adekvátně či neadekvátně vnímají, zpracovávají a pojmově zařazují do vnitřního osobnostního fundamentu. To se pak stává bází individuální odpovědi směrem k vnějšímu světu i k vytváření vnitřního názoru na svět a roli jedince v něm. To vše je velký dynamický proces, který se v jedinci odehrává ve skrytosti a o kterém můžeme uvažovat jako o „černé skřínce“, kdy přesně nevíme co se s jedincem děje, čemu je vystaven a jak očekávaně či neočekávaně reaguje na realitu, která jej obklopuje.

Mladí lidé přicházejí do světa, který je protkán různými mravními a právními regulacemi, do světa institucí, které se je snaží socializovat, udržet v rámci akceptovatelného a v určitém kulturním kontextu. U většiny mladých lidí se to v zásadě daří. Vyrůstají z nich lidé,

kteří v průběhu času úspěšně nahrazují generace svých vychovatelů či učitelů, kteří si osvojují kulturu a etiku společnosti a svébytně ji předávají dál. Spousta výzkumů delikvence dětí a mládeže si však láme hlavu nad tím, proč někteří mladí lidé volí pro svůj život jinou cestu.

V mnoha kriminologických teoriích je poukazováno na špatné rodinné prostředí, které se může negativně promítnout při vytváření vlastností a návyků. Jedná se hlavně o špatnou ekonomickou situaci rodiny, nebo opačně přebytek všeho a blahobyt, hádky rodičů, rozvody, opomíjení, nebo také přehnaná láska. Tyto teorie dále poukazují na vliv vrstevnických skupin, školy a pedagogů, kdy nejednotnost ve výchově v rodině a ve škole se negativně projevuje ve vývoji dítěte. Jako důležitý aspekt tyto teorie zmiňují způsob trávení volného času a nedostatečnou funkci sociální kontroly ve velkých městech. Jako další, neopomíjejí vliv, se pak přidává dědičnost. Výzkumy se snaží společnost s příčinami vzniku delikventního jednání dětí a mládeže seznamovat, aby bylo možno delikventnímu jednání předcházet.

Cílem této práce bude zjistit míru zkušeností mládeže s delikventním jednáním z osobní zkušenosti. V úvodní kapitole se zabývám vymezením základních pojmů, se kterými se lze setkat v odborné literatuře věnující se problematice delikvence. Jedná se o pojmy normalita, sociální patologie, deviace, delikvence a kriminalita. Další kapitola se zabývá právními aspekty delikvence dětí a mladistvých, třetí kapitola se věnuje etiologii a čtvrtá je zaměřena na prevenci a intervenci. Při zpracování této práce bude proveden výzkum mezi žáky středních škol a středních odborných učilišť kvantitativní metodou formou dotazníku.

1.1 Problematika sociálně patologického a delikventního jednání

Práce se zabývá vlastními zkušenostmi mládeže s delikventním jednáním, a jelikož někomu nemusí být tato terminologie vlastní, musíme si nejprve toto téma zasadit do širšího teoretického kontextu. S pojmem delikvence je úzce spojeno hned několik termínů, které zprvu představíme, a podrobněji rozpracovány budou v dalších kapitolách. Čtenář by díky tomu měl pohodlně porozumět textu, a propojit si jej s aktuální situací této problematiky v naší společnosti.

Sociálně patologické jevy vznikají na základě společenských norem a tolerančního limitu (stupeň akceptování odchylky od normy společnosti). (Urban a Dubský, 2008) Každá společnost má své vlastní normy, které přispívají k lepšímu fungování celé společnosti. *Jedná se o vzorce způsobů chování skupin a jednotlivců, které jsou přijatelné, chtěné a žádoucí* (Fischer a Škoda, 2009, s. 19).

Sociální deviace a sociální patologie. Deviací rozumíme jakoukoli odchylku od normy. Podle Urbana a Dubského můžeme za sociální patologii považovat pouze ty formy deviantního chování, jež mají potenciál být pro společnost nebezpečné, a proto jsou následně sankciované (trestané). Sociální patologie je tedy souhrnný pojem označující nezdravé/nežádoucí společenské chování.

Pojem sociální patologie uvedl v praxi jako první britský sociolog a filosof Herbert Spencer, jehož myšlenky se vyznačují kladením důrazu na podobnost rysů lidské společnosti a biologického organismu. Další významný autor zabývající se sociálně patologickými jevy je francouzský sociolog Émile Durkheim jež zavedl pojem anomie, který vysvětluje jako sociálně patologický stav nedostatečné sociální regulace (sociální chaos). Tento jev může nastat, když ve společnosti přestávají platit pravidla a nová doposud nebyla nastolena. Další autoři zabývající se tímto tématem jsou Slavomil Fischer, Barberet Rosemary, Vladimír Labáth, Jiří Buriánek, Zuzana Podaná, Oldřich Matoušek a mnoho dalších (Mühlpachr, 2008).

Delikvencí se označuje chování, které může nebo nemusí být spojeno s právními důsledky. Rozumí se jím mírnější porušení právních nebo morálních norem, především dětmi nebo mladistvými (Koudelková, 1995). Zatím co pojem kriminalita nese souhrn činů uvedených v trestním zákoně. V obecném slova smyslu se jedná o veškeré páchání přestupků nebo trestných činů. *„Tato definice však představuje tzv. legální pojetí kriminality. Do*

definice kriminality v tzv. sociologickém pojetí bývají řazeny i sociálně patologické jevy, které nejsou přímo regulovány trestním právem, ale s trestnou činností úzce souvisejí“ (Kuchta a Válková, 2005, s. 1). Delikvence je obsáhlejší pojem než kriminalita v tom smyslu, že označuje činnosti porušující nejen právní, ale i společenské, tedy širší normy.

Dalším termínem je mládež, kterou lze definovat podle pedagogického slovníku jako „sociální skupinu tvořenou lidmi ve věku přibližně od 15 do 25 let, kteří již ve společnosti neplní role dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých. Má charakteristický způsob chování a myšlení, jiný systém vzorů, norem a hodnot“ (Průcha, Mareš a Walterová, 2003, s. 125).

1.1.1 Normalita

Společenské normy a pravidla jsou nezbytnou součástí lidského života a fungování celé společnosti. Sociální norma představuje pravidlo zavazující jedince k určitým způsobům chování a jednání, které jsou přijatelné, chtěné a žádoucí. Jedná se o fenomén kultury v souladu s cíli sociální skupiny a pravidla, která si člověk osvojuje v průběhu života (Fischer a Škoda, 2009).

Jde o pravidla neuvědomělá, jež můžeme mít osvojená už od dětství (pravidla komunikace, interakce, apod.). Rovněž jsou to pravidla uvědomělá (ty lidé dodržují a řídí se jimi, protože je považují za společensky správné a prospěšné). Reakce na dodržování, či porušování sociálních norem mohou být pozitivní (pochovaly, ocenění,...), nebo negativní (rodičovské pokárání, uvěznění,...). Norma je sice obecně hodnotící kritérium pro to, co je v konkrétním případě běžné a co nežádoucí, jedná se však o značně subjektivní proměnnou, jejíž hranice se v průběhu společenského vývoje může posouvat a měnit (Fischer a Škoda, 2009). I když se různé kultury ve svém pojetí normálního a nenormálního nejdou výrazně liší, žádná z nich nebývá ochotna tolerovat výraznější odchylky od svého vlastního standardu.

Na základě znalosti sociálních norem člen ve standardní situaci ví, jak má reagovat a je mu známo, jakou reakci může očekávat, neboť vzájemné reakce jsou do určité míry rámcově předvídatelné. Jedinec definuje sociální situaci, rozhoduje o využití normy a zvažuje, co může očekávat. Nabízí se k tomu variabilní prostor, vymezený mantinely. Jestliže se

jedinec pohybuje uvnitř mantinelů, je jeho jednání v mezích normy, je tzv. normální. Tomuto pohybu se jedinci učí i v procesu socializace.

Svoboda tvrdí, že v dnešní době chápeme pojem normální ve třech pojetích: statistické, funkční, normativní.

Statistické pojetí vyjadřuje jako normální to, co se vyskytuje nejčastěji, co je průměrné. Jevy nad a pod průměrem jsou považovány za nenormální, deviantní. Tento koncept vychází z předpokladu, že zdravé a pravidelné většinou ve společnosti převládá. Ovšem má to i své nedostatky a jako jeden z příkladů Svoboda uvádí ve své publikaci. Je-li v průběhu chřipkové epidemie valná většina lidí nemocná, neznamená to, že chřipkové onemocnění je normální na základě toho, že je statisticky četnější. Tento příklad ještě více vynikne, dosadíme-li si na místo chřipky zubní kaz.

Funkční pojetí vychází ze správného plnění funkcí určitého systému. Zde jako příklad Svoboda uvedl opět situaci s lékařem. Zjistí-li lékař dlouhodobě větší nepravidelnost tepové frekvence nebo vylučovací činnosti ledvin, označí činnost tohoto orgánu za nenormální ne proto, že je hodně či málo častá, ale proto, že zná správný chod této funkce, její účel a poslání.

Normativní pojetí sleduje odchylky od předem stanovené, dohodnuté normy. Týká se zejména společenských věd (hovoří se též o pracovní, estetické nebo mravní normě). Takovéto normy jsou proměnlivé v čase, měly by vždy odpovídat potřebám člověka a jeho přirozenosti. Například považuje-li mistr výkon dělníka za nenormální proto, že hluboko nesplnil plán, nespočívá to ani s četností výskytu, ani se správnou funkcí systému, ale s odchylkou od předem dané či dohodnuté normy (Svoboda, Češková a Kučerová, 2015).

Existují však i další dělení jako jsou norma daná názorem znalců. Instituce vymezuje co je normální (například Americká psychiatrická asociace odhlasovala v 70. letech, že homosexualita není nemoc). Mediální norma - média ovlivňují názory a postoje široké populace. Pro mladé slečny je například normální být velmi štíhlý, což může vést k poruchám příjmu potravy¹ (Křivohlavý, 2009). Individuální norma - jedinečně uspořádaná norma konkrétního člověka (klienta, pacienta). Odráží, co si myslí o sobě, o světě, jak hodnotí své možnosti, zdraví, budoucnost. Nebo Sociokulturní norma. Tato norma zastřešuje všechny ostatní normy. V každé kultuře dostává člověk jiné "klíče" od reality, a to v procesu

¹ Mentální anorexie (úmyslné snižování váhy, které může vést až k úplnému odmítání potravy), bulimie (přejídání a následné vyzvracení potravy).

socializace. Co je normální pro nás, není normální pro obyvatele Grónska, Itálie, nebo Mexika. U sociokulturní normy bývají také zmiňovány 2 složky, kterých norma nabývá: průřezová a průběhová. Složka průřezová znamená, že ve stejném čase na různých místech světa mohou mít jevy odlišný význam, hodnotu. Průběhová složka naopak vyjadřuje fakt, že ve stejném místě v různých časech může dojít ke změně normy (Baštecká, 2003).

1.1.2 Sociální patologie a deviace

V dnešní moderní uspěchané době, kdy se naše společnost rozvíjí velice rychle, můžeme pozorovat nárůst negativních jevů. Vztahy mezi lidmi jsou komplikovanější a lidé k sobě ztrácejí respekt a úctu. Přestávají dodržovat určitá pravidla a normy, které bychom měli ve společnosti ctít. Nejenom mezi mládeží můžeme pozorovat jevy, které jsou nežádoucí a pro společnost nepřijatelné. *Jedná se o variabilní škálu jevů, které vnímáme jako nechtěné, nežádoucí nebo až nepřijatelné. Každý takový jev má svoji míru společenské nebezpečnosti. Čím je tato škodlivost a nebezpečnost vyšší, tím je větší i zájem o jejich řešení*“ (Fischer a Škoda, 2009, s. 13).

Na studiu a popisu těchto jevů se podílí řada vědních disciplín, zejména sociologie, psychologie, medicína, etopedie a další. Tyto disciplíny se zabývají analýzou zdrojů a příčin, které umožňují jejich existenci ve společnosti. Dále stanovují a aplikují preventivní postupy a doporučení, jejichž společným cílem je eliminace těchto jevů (Fischer, 2006).

Zavedení pojmu sociální deviace je spojováno především se jménem britského sociologa a filosofa Herberta Spencera. Jeho koncepce klade důraz na podobnost lidské společnosti a biologického organismu. Spencerův přístup hledal paralelu mezi patologií (nemocí) a patologií jako chorobou společnosti (Kapr, 1994).

Sociálně patologickým jevem se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, zákonů, předpisů a etických hodnot. *„Chování a jednání, které vede k poškozování zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím*“ (Pokorný, Tomko a Telcová, 2003, s. 9).

V současné době, je často pojem sociální patologie zaměňován za pojem sociální deviace, což není terminologicky správně. Sociálně patologický jev, je pro společnost či jedince vždy negativní, což u deviantních jevů nemusí vždy platit. Sociální deviace má od normy odchylku pozitivní i negativní a je to hodnotově a emocionálně neutrální pojem (Hrčka, 2001).

Sociální deviace (z lat. deviatio = odchylka, úchylka) je definována jako způsob jednání, které není konformní vůči společenské normě, jež je akceptováno většinovou populací. Proto sociální deviaci nelze ztotožňovat například s kriminalitou, ta je pouze jednou ze sociálně deviantních forem chování (Fischer, 2006). Je nezbytné si také uvědomit, že žádná sociální norma není a ani nemůže být dodržována z důvodu jedinečnosti individua přesně a vždy stejným způsobem. V každém sociálním prostředí proto existuje nepsaný toleranční limit (Fischer a Škoda, 2009).

Koncepce tzv. objektivní deviace (Giddens, 1999) se také řídí především kritériem porušení normy, avšak zdůrazňuje také splnění dalších podmínek, kterými jsou:

- opakovatelnost - porušování normy v čase a v různých teritoriích
- hromadnost - porušování normy se musí objevovat ve větších skupinách populace
- společenská závažnost - která je konkrétnímu chování přisuzována v daném sociokulturním prostředí etiologická identita - umožňující predikci daného deviantního jevu

1.1.3 Delikvence a kriminalita

Kriminalita a delikvence patří bezesporu k jednomu z nejvíce závažných a společensky nebezpečných jevů. Tento způsob chování tu byl v minulosti, je v současnosti a s největší pravděpodobností i bude v budoucnosti, a proto je k tomuto tématu upírána velká pozornost. Řada odborníků a studií se snaží o vyřešení, či alespoň zmírnění výskytu tohoto druhu chování. Hlavním problémem je společenská nebezpečnost. V souvislosti se snahou tento problém racionálně řešit se také musíme zabývat současným stavem, což znamená nejen ochranu společnosti, ale také způsob a cíl zacházení s pachateli kriminálních deliktů. Jako hlavní cíl odborníků považujeme snahu o pokud možno trvalou korekci vzorců chování těchto jedinců do sociálně žádoucí, nebo alespoň přijatelné formy.

Pojem kriminalita pochází z latinského slova *crimen* – zločin. Jedná se o výskyt chování, které je v dané společnosti trestné. „*Obecně bývá kriminalita mládeže vymezována jako nejzávažnější sociálně patologický jev, tj. porucha v jejich chování, projevující se v porušení trestněprávních norem*“ (Kuchta a Válková, 2005, s. 267). Jde tedy o činy a způsoby chování, jež jsou sankciované podle trestního zákona.

Slovo delikvence má původ v latinském *delinquere* – provinít se. Matouškova definice delikvence zní: Všechny typy jednání mládeže, jež porušují sociální normy chráněné právními předpisy včetně přestupků, ve stejném smyslu se užívá výraz delikventní chování mládeže (Matoušek a Kroftová, 2003). Oproti kriminalitě se jedná o daleko širší pojem, jelikož jde o formu společensky nepřijatelného chování. Pojem delikvence tedy nezahrnuje pouze trestné činy, ale také ty méně závažné činy. Často bývá tento pojem spojován především s nežádoucím a nepřijatelným chováním dětí a mládeže (Petrušek, Maříková a Vodáková, 1996). V souvislosti s pojmem delikvence se lze setkat s termínem poruchy chování, které jsou předmětem zkoumání jednoho z oborů speciální pedagogiky-etopedie. „*Jako poruchy chování etopedického charakteru jsou označovány nežádoucí projevy různého stupně začínající zlozvyky, neposlušností, vzdorovitostí, stupňující se až k negativismu, přidružuje se lhaní, krádeže, útěky a toulání, záškoláctví.*“ (Pipeková, 1998, s. 192). Uvedené projevy mohou přerůst až v delikvenci. Pro označení poruch chování u dětí do patnácti let jsou různými autory používány pojmy prekriminalita, dětská delikvence, dětská kriminalita a pro kategorii mladistvých termín juvenilní delikvence. Pro své široké vymezení může delikventní chování zahrnovat agresivitu, zneužívání návykových látek, sexuální delikvenci, přestupky proti zákonu, participaci na pouličním vandalismu a jiné tzv. sociálně patologické chování.

Pojem delikvence byl původně především právní pojem hodnotící společensky nepřijatelné činy jedinců, za což jim byly udělovány sankce. Hranici mezi tím co je delikvencí a co ne tedy určovala sankce za daný čin. Do humanitních disciplín jako je psychologie, sociologie, pedagogika a podobně pronikly tyto pojmy až druhotně. Do těchto pojmů nespadá ani disociální chování (vzdorovitost, zlozvyky apod.). To sice může být označováno jako porucha chování, ale bývá spíše ukazatelem toho, že u dotyčného je zvýšené riziko rozvoje takových jevů (Vondráček, 1981).

V praxi se lze setkat i s členěním podle stupně závažnosti skutku, kterým jedinec porušuje normy dané společností. Jedná se o chování disociální, asociální a antisociální. Pod prvním pojmem si lze představit neadekvátní sociální chování, které se v dětství a dospívání

projevuje např. vzdorovitostí, nekázní apod. Asociální chování je spojováno s jedinci, kterým chybí sociální citění a pochopení k druhým. Mezi toto chování se řadí lhaní, výtržnictví, záškoláctví, některé formy toxikomanie apod. V případě posledního pojmu, tedy antisociálních forem chování, se jedná o takové jednání, při kterých daná osoba poškozuje nejenom své okolí, ale porušuje i zákon. Toto jednání pak zahrnuje veškeré trestné činy. Závažnost chování obvykle stoupá s věkem a má také tendenci se prohlubovat (Švarcová, 2009).

Kriminální a delikventní jednání můžeme také označit jako projev poruchy sociálně adaptačních schopností a dovedností. Odchylku od společenské normy lze definovat jako neschopnost plnit základní požadavky a očekávání společnosti. *„Většina těchto lidí si nepřijatelnost svého chování neuvědomuje a z toho plyne nulová snaha o změnu způsobů chování či životního stylu“* (Vágnerová, 2004, s. 805).

1.1.3.1 Osobnostní charakteristiky delikventů

V odborné literatuře se můžeme setkat s řadou pokusů charakterizovat pachatele delikventních a kriminálních činů. Dále pak vymezit jejich osobnostní zvláštnosti, které je odlišují od běžné populace. Výzkumy již probíhali jak v zahraničí, tak u nás, na území ČR a všechny se věnovaly dvěma hlavním otázkám.

Jaká je motivace, struktura potřeb a hodnotový systém pachatelů trestné činnosti?

Lze na základě odlišností v psychických vlastnostech a projevech definovat jednotný osobnostní model pachatele?

Například italský lékař Cesare Lombroso se věnoval určení znaků typických pro zločince. Mednick a Volavka se zaměřovali na studie dvojčat svěřených do adoptivní péče, s ohledem na trestnou činnost biologických rodičů. Z těchto studií vyplynula souvislost mezi trestnou činností biologických rodičů a zvýšenými delikventními předpoklady jejich vlastních dětí. Většina pokusů o sestavení typické struktury osobnosti delikventa či kriminálního však selhala, jednotný model osobnosti neexistuje (Vágnerová, 2004).

Odborníci se shodují na názoru, že každá osobnost je jedinečná, s tím také projevy chování a schopnost přizpůsobení se jedince vlivům okolí. I přes to našli u delikventní

populace obecnější znaky, kterými lze tuto specifickou skupinu jednotlivců charakterizovat. Tyto analogie (Fischer a Škoda, 2014) pak mohou být východiskem pro typologické přístupy. U osob s projevy delikventního a kriminálního chování pak můžeme pozorovat tyto typické znaky:

- Většina z nich dokáže o svém cíli a jeho dosažitelnosti logicky uvažovat, ale na druhou stranu si nejsou schopni připustit následky jejich činů. Trest pro ně pak nemá dostatečnou informační a preventivní hodnotu a jejich chování se tedy může opakovat, čímž vzniká u těchto jedinců recidiva a přichází lhostejnost vůči následkům. To vše může být také součástí jejich životního stylu, jelikož už nejsou schopni řešit problémy jiným způsobem. Autoři také upozorňují na negativní důsledky prizonizace, která výrazně ovlivňuje systém hodnot, strukturu potřeb a často bývá příčinou recidivy. Člověk si na vězení zvykne a fungovat tam je pro něho jednodušší nežli na svobodě (Vágnerová, 1999).

- Analogické znaky můžeme pozorovat také v oblasti prožívání. Tito jedinci bývají emočně nestabilní, citově oploštělí, citově chladní a mají nižší míru empatie, což se negativně projevuje v sociální interakci. Dále u nich lze pozorovat vyšší míru reaktivity, impulzivitu a sklony afektivnímu reagování. Často bývají lhostejní vůči jiným lidem, pokud se emočně projevují, může jít o povrchnost a nedostatečnou empatie z důvodu absence pocitu viny. Lítost cítí především sami k sobě a příčinu svého chování nejčastěji přisuzují okolí (Fischer a Škoda, 2008).

- Ve způsobu myšlení a uvažování zmiňuje Fischer typickou rigiditu, lenost uvažovat. Dalším znakem je orientace přítomnost, v jejich uvažování chybí kontinuita. Tyto osoby nechtějí a často ani nejsou schopny uvažovat o budoucnosti, trvalejší činnosti či seberealizaci. Řídí je především pudy a impulzy a jsou velmi ovlivňováni aktuálními situačními proměnnými.

- V oblasti motivace a potřeb se tyto jedinci nemusí od většinové populace vůbec lišit. Rozdíl spočívá v jejich neschopnosti uspokojování svých potřeb odkládat. Může se zde jednat i o dosahování společensky vyžadovaných cílů, problém však nastává, když se jich tyto jedinci snaží dosáhnout nelegitimními způsoby a prostředky (Fischer, Raboch a Žukov, 2008).

- Typickými znaky pro delikventní a kriminální chování je také bezohlednost a agresivita. Sklony k tomuto chování často autoři spojují se zatvrzelostí. Té se věnoval Hans Jürgen Eysenck, který jí spojoval s emoční labilitou jako příčiny asociálního a antisociálního

chování. Tyto osoby charakterizoval jako izolované od normálního světa, žijící ve svých hodnotových systémech a vzdálení od normou požadované sociability. Díky vysoké míře emoční lability se mohou často cítit ohroženi a být až přehnaně citliví. Jako obranné reakce se u nich může dostavit lhavost, úniky do své reality a jejich vlastní racionalizace. Dalším obranným mechanismem může být sebepoškozování. Spojitost vysoké míry zatvrzelosti a lability se sebepoškozováním prokázali ve své studii Williams a Hassanyeh (Eysenck J., Eysenck B., 1993). V případě jedinců s vysokou mírou zatvrzelosti a nízkou mírou lability se jedná o aktivní prosazovatele delikventních a kriminálních vzorců chování a postojů (Fischer a Škoda, 2014).

S ohledem na název práce je vhodné si definovat pojmy dítě, mladistvý a mládež. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže v § 2 odst. 1, upravuje tuto terminologii následovně: Mládež vymezuje jako děti a mladistvé. Přičemž dítětem je dle tohoto zákona ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku.

Pojem mladistvý vymezuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže v § 2 v písm. d). Mladistvý je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Osoba ve věku 15-18 let. Jde tedy o věkovou skupinu osob, která je již trestně odpovědná (§ 11 trestního zákona), ale její postavení v rámci trestního práva je modifikováno. Hovoříme o relativní trestní odpovědnosti mladistvého, *„která je podmíněna dosažením potřebného stupně rozumové a mravní vyspělosti, neboť zákon o soudnictví ve věcech mládeže reflektuje skutečnost, že stupeň rozumové a mravní vyspělosti zejména okolo 15 let věku je u jednotlivých mladistvých velmi rozdílný. Ale předpokládá se, že mladistvý ve svém vývoji tak postoupil, že za své činy zpravidla odpovídá.“* V případě pochybností je možné na základě znaleckého posudku z oboru psychiatrie dospět k závěru, že trestní odpovědnost dána není (Šámal et al., 2004, s. 42-43).

1.2 Právní aspekty delikvence dětí a mladistvých

Československo přijalo zákon o trestním soudnictví nad mládeží v roce 1931. Byla jím vytvořena specializovaná soustava soudů mládeže, jejich trestní pravomoc však byla oddělena od pravomoci civilních poručenských soudů. V roce 1950 byl tento na svou dobu moderní zákon zrušen a trestní právo dospělých i mladistvých bylo sjednoceno v jednom trestním zákoníku, ačkoli alespoň částečně byla zachována specifika trestání juvenilní (vztahující se k mládeži) delikvence, zejména ve snížených trestních sazbách a ve výkonu trestu odnětí svobody ve zvláštních věznicích (Zákon č. 218/2003 Sb.).

České trestní soudnictví mládeže upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže z roku 2003. Jde o zvláštní zákon, který se uplatňuje přednostně, jen tehdy, nemá-li zvláštního ustanovení, aplikují se ostatní předpisy, zejména trestní zákoník a trestní řád. Do oblasti reakce na kriminalitu mládeže mohou zasahovat i zákony o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., nebo o zvláštních řízeních soudních č. 292/2013 Sb. Základním koncepčním východiskem zákona je stejně jako u obdobných zákonů ve světě model restorativní justice. Nejpodstatnějším tedy není potrestání pachatele, ale snaha mu pomocí uvědomit si svou vinu a odpovědnost za způsobenou újmu, a zároveň si najít společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji. Místo standardních trestů se proto uplatňují různorodá alternativní opatření. V řízení je zapotřebí pečlivě objasňovat příčiny kriminálního jednání, zkoumat osobnost, rozumový, mravní vývoj a dosavadní způsob života mladistvého. Včetně povahy prostředí, v němž byl doposud vychováván. Na tomto základě pak posuzovat, jaké opatření má být přijato (Zákon č. 218/2003 Sb.).

Protiprávním činem mladistvých je provinění, což je jen jiné označení pro trestný čin (jednotlivé skutkové podstaty jsou proto obsaženy ve zvláštní části trestního zákoníku), zatímco děti mladší 15 let mohou spáchat pouze činy jinak trestné, tedy činy vzhledem k osobě „pachatele“ beztrestné. Místo trestů jsou pak ukládány opatření, u mladistvých rozlišována a stupňována na opatření výchovná, ochranná a pro nejzávažnější činy opatření trestní.

1.2.1 Hranice trestní odpovědnosti

Věková hranice trestní odpovědnosti V České republice je stanovena od 15 roku života (§ 25 trestního zákoníku). Mladistvý je trestně odpovědný pouze pokud v době spáchání činu dosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat protiprávnost tohoto činu nebo ovládat své jednání (§ 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže). „*Osoby mladší 15 let nejsou trestně odpovědné, spáchá -li však dítě mezi 12. až 15. rokem věku čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest, soud může takovému jedinci uložit v občansko-právním řízení ochrannou výchovu.*“ (Baltag, Hochlová a Myšková, 2017, s. 7).

1.2.2 Zákon č. 218/2003 Sb.

Po zrušení speciální právní úpravy z roku 1931, týkající se pachatelů trestných činů, spadajících do kategorie mládeže, zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, došlo v legislativě za více než padesát let k zahrnutí problematiky nedospělých pachatelů do obecných trestních předpisů. Jelikož se však po roce 1989 v nově nastolených podmínkách demokracie jevílo řešení jako nevhodné a nedostatečné, začalo se v parlamentu diskutovat o myšlence obnovy samostatné právní úpravy nad mládeží. Ačkoli se touto tezí zabývali zákonodárci již v průběhu 90. let minulého století, k přijetí nového zákona došlo až v roce 2003. Speciálním zákonem na poli trestání mládeže se stal Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2004. Přijetím zákona, při jehož tvorbě se vycházelo zejména z Ústavy, Úmluvy o právech dítěte, se dostalo trestnímu právu mládeže významného postavení v rámci právní ochrany dětí a mladistvých (Jelínek, Sovák, 2004).

Trestné činy mládeže podle zákona 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže ve věkové kategorii mladistvých jsou označovány proviněním a v kategorii dětí pak činy jinak trestnými.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vychází z koncepce restorativní justice, která klade důraz na nápravu všech škodlivých následků, způsobených trestným činem, na urovnání narušených vztahů mezi pachatelem a obětí, na odstranění škodlivých vlivů, působících na

děti a mladistvé a na využívání alternativních opatření při postihu jimi spáchaných trestných činů, respektive činů jinak trestných (Císařová, 2006).

Jednou z významných změn, kterou přinesl zákon o soudnictví ve věcech mládeže, je konstrukce trestní odpovědnosti mladistvých pachatelů. Zatímco podle předešlé právní úpravy byla jejich trestní odpovědnost absolutní, to znamená, že k jejímu naplnění postačovalo dosažení věku patnácti let. V současné právní úpravě je však chápána jako relativní, kdy mladiství jsou trestně odpovědní za své jednání v závislosti na dosaženém stupni svého mravního a rozumového vývoje, nikoli pouhým dovršením stanoveného věku.

Trestní řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže vychází ze zásady, specifického přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých. Dále je to zásada spolupráce s orgánem sociálně právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami, realizujícími probační programy, zásada ochrany soukromí mladistvého, zásada rychlosti řízení a zásada uspokojení zájmů poškozeného.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže umožňuje mladistvým uložit v reakci na jejich trestnou činnost celkem tři druhy opatření, a to výchovná, ochranná a trestní (Zoubková, 2002).

1.2.3 Výchovná opatření

Výchovná opatření představují v systému opatření ukládaných mladistvým pachatelům nejmírnější variantu. Jejich smyslem je usměrnění způsobu života mladistvého a podpora správného vedení, tak aby znovu nedocházelo k páčání dalšího provinění. Reagují nejen na aktuální životní situaci mladistvého, ale i na opatření zaměřená do budoucna. Jejich cílem je především stabilizovat osobní poměry mladistvého, obnovit sociální zázemí, odstranit příčiny páčání trestné činnosti, vytvořit podmínky pro jejich bezkonfliktní uplatnění v životě, vytrhnout je z kriminálního prostředí a eliminovat tak co nejvíce rizika recidivy. Dovoluje-li to jejich povaha, je možné použít vůči mladistvému výchovného opatření i vedle uloženého ochranného nebo trestního opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení. Výchovná opatření lze uložit nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby u podmíněného odsouzení nebo podmíněného odložení peněžitého opatření; jsou-li ukládána

samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření, lze je uložit nejdéle na dobu tří let (Zákon č. 218/2003 Sb.). Výchovnými opatřeními jsou:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) probační program,
- c) výchovné povinnosti,
- d) výchovná omezení,
- e) napomenutí s výstrahou.

Výchovná opatření může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce ukládat se souhlasem osoby, proti níž se řízení vede, již v průběhu trestního řízení, a to nejdéle do jeho pravomocného skončení. Mladistvý může kdykoli v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení svůj souhlas odvolat prohlášením adresovaným soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci, který vede řízení. Výkon výchovného opatření tím končí. Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu.

Jestliže se ukáže, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné nebo je nelze na něm spravedlivě požadovat, soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce nařízené výchovné opatření zruší nebo změní (Zákon č. 218/2003 Sb.).

Dohled probačního úředníka spočívá v pravidelném sledování chování mladistvého provinilce, jeho kontrole, pomoci a poradenství, směřující k vedení života v souladu s obecně závaznými normami. V neposlední řadě v sobě probační dohled zahrnuje také aktivity směřující k vypořádání vzájemných vztahů mezi mladistvým provinilcem a tím, kdo byl jeho činem poškozen. Probační dohled se realizuje na základě zpracovaného programu jeho výkonu. Je možné a také účelné jej připravit ve spolupráci s mladistvým, taktéž jej průběžně modifikovat a upravovat. Praktický dohled je poté svěřen probačnímu úředníkovi příslušného střediska Probační a mediační služby, v jehož obvodu mladistvý bydlí nebo se zdržuje.

Probační program je program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, doškolovací, rekvalifikační či jiný vhodný program sloužící k optimálnímu rozvoji sociálních dovedností a

osobnosti mladistvého (Beck, 2007). Probační program musí být akreditován ministrem spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného MS. Akreditace má zaručovat, že program odpovídá všem zákonným požadavkům, je kvalitní a komplexní. Soudce pro mládež a státní zástupce tedy nemusí program zkoumat, ale pouze vyberou ten program ze seznamu MS, který je nejvíce vhodný pro konkrétního mladistvého s ohledem na jeho rozumový a mravní potenciál, kriminální kariéru a provinění, kterého se dopustil (Hrušáková, 2008).

Výchovnými povinnostmi se rozumí nutnost bydlet ve společné domácnosti s rodičem, či jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu. Dohled na vykonávání bezplatné společensky prospěšné činnosti určitého druhu ve svém volném čase, usilování o vyrovnání s poškozeným a v rámci možností náhradu způsobené škody proviněním. Dále se mladistvý zúčastňuje sociálního výcviku, psychologického, terapeutického poradenství, nebo vzdělávacího, či rekvalifikačního programu k rozvoji svých znalostí a dovedností.

Výchovná omezení se zaměřují především na ochranu mladistvého před škodlivými vlivy a na odstranění faktorů, působících na páchaní provinění. Jejich působení má pozitivně usměrňovat život mladistvého. Výchovná omezení ukládají provinilcům zákazy návštěv určitých zařízení, akcí, či pro něj nevhodných míst. Dále se může jednat o zákaz styku s určitými osobami, zdržování se na určitém místě, nebo změnu místa pobytu. V neposlední řadě se omezení také vztahují k užívání návykových látek a hraní hazardních her.

Napomenutí s výstrahou se rozumí výstraha soudu. Soud v přítomnosti zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost činu a upozorní na konkrétní důsledky, jež hrozí podle zákona v případě, že by v budoucnu páchal další trestnou činnost.

1.2.4 Ochranná opatření

Ochranná opatření mají zajistit ochranu společnosti, ale především pozitivně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého. Druhy ochranných opatření uvádí § 21 odst. 1, zákona č. 218/2003 Sb.:

- a) ochranné léčení,
- b) zabezpečovací detence,
- c) zabránění věci, nebo jiné majetkové hodnoty
- d) ochranná výchova.

Ochranné léčení a zabrání věci jsou podrobněji definovány v § 72 a § 73 Trestního zákona. Ochranná opatření ze své podstaty již omezují určitým způsobem osobní svobodu a práva mladistvého, kterému jsou ukládána. Mohou být uložena i osobě, která ještě nebyla uznána vinou ze spáchání protiprávního činu. Stupeň nebezpečnosti není v přímě úměře k uloženému ochrannému opatření. Délka ochranných opatření je určena soudem a je jím i kontrolována a v případě nesplnění účelu má soud možnost jej prodloužit. Rozhodnutí soudu o ochranném opatření musí být vždy podle zákona účinného v době ukládání tohoto opatření (trestní-řízení [online]).

Ochranné léčení může soud uložit pachateli činu jinak trestného, který není pro nepřičetnost trestně odpovědný a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný. Další případy, kdy tak může učinit, jsou uvedeny v § 72 odst. 2 trestního zákona. Ochranné léčení může být uloženo i vedle trestního opatření anebo při upuštění od potrestání. Způsob výkonu ochranného léčení stanoveného soudem ve výroku rozhodnutí lze uložit ve dvou formách. Při ambulantní formě je mladistvý pachatel na svobodě a dochází na pravidelné lékařské kontroly do zdravotnického zařízení poskytující příslušnou ambulantní péči. Ve formě ústavní je pachatel trvale umístěn do zdravotnického ústavu, nejčastěji jde o psychiatrickou léčebnu.

Zabezpečovací detence je vlastně ochranné léčení, které je vykonáváno ve speciálním zdravotnickém zařízení spravovaném vězeňskou službou. Platí v něm taková bezpečnostní opatření, která znemožňují odsouzeným utéci a tím přispívají k lepší ochraně společnosti. Fakultativně ji soud může uložit, pokud pachatel spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti. Nebo pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, znovu spáchal zvlášť závažný zločin, ač již byl pro zvlášť závažný zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta.

Zabrání věci upravuje § 101 trestního zákona. Zde jsou možné případy, kdy může soud uložit tuto sankci. Soud jej může uložit, pokud ohledně této věci nebyl uložen trest propadnutí věci a současně se zabírá věc, která náleží pachateli, od jehož potrestání soud upustil. *„Obvykle soud vysloví zabrání v případech, kdy bylo onou věcí spácháno provinění, věc byla*

ke spáchání provinění určena, mladistvý ji získal jako odměnu za svůj skutek či ji nabyt výměnou za takovou věc“ (Kovářová, 2006, s. 2).

Důvody, kdy může soud ochrannou výchovu nařídit, uvádí odstavec 1 v § 22, a to pokud není o výchovu mladistvého náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije. Dále pak, pokud dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině.

Ochrannou výchovu může soud nařídit v maximální délce do dovršení 18 let věku mladistvého. Pokud je to nutné v zájmu mladistvého, může soud ochrannou výchovu prodloužit až do 19 let věku. Pokud nemůže mladistvý ihned nastoupit do výchovného zařízení a tím začít ochrannou výchovu, nařídí mu soud do té doby dohled probačního úředníka. Podle § 23 Zák. mládeže je možné změnit ochrannou výchovu na ústavní a naopak. Výkon ochranné výchovy upravuje § 82 Zák. mládeže.

1.2.5 Trestní opatření

Trestní opatření jsou nejpřísnějším druhem sankce, které lze mladistvým pachatelům ukládat. Při stanovení druhu trestního opatření a jeho výměry soud pro mládež přihlíží také k tomu, zda mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky. Pro výměru trestního opatření se jako polehčující okolnost bere přihlédnutí k tomu, zda mladistvý:

- úspěšně vykonal probační program nebo jiný vhodný program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého,
- poskytl zadostiučinění poškozenému, nahradil úplně nebo alespoň částečně způsobenou škodu, odčinil nebo alespoň zmírnil újmu, kterou mu způsobil, a přičinil se o obnovení právních a společenských vztahů, které narušil svým chováním, nebo
- po spáchání provinění se choval tak, že lze důvodně předpokládat, že se v budoucnu již trestné činnosti nedopustí (Zákon č. 218/2003 Sb.).

Těmito opatřeními pak rozumíme:

- a) obecně prospěšné práce,
- b) peněžité opatření,
- c) peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- e) zákaz činnosti,
- f) vyhoštění,
- g) domácí vězení,
- h) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- i) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení)
- j) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- k) odnětí svobody nepodmíněné.

Obecně prospěšné práce spočívají v činnostech vykonávaných pro obecní, kulturní, vzdělávací, zdravotnické, humanitární a jiné instituce. Nesmí však ohrožovat zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvých. Toto opatření pro mládež může soud uložit za trestný čin, nebo provinění s maximální hranicí trestní sazby do 5 let a délka tohoto opatření nesmí přesahovat polovinu horní hranice, stanovené v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. Nejvyšší možná sazba se tedy pohybuje od 50 do 150 hodin. Toto opatření lze kombinovat spolu s dalším výchovným opatřením.

Peněžité opatření může být uděleno výdělečně činnému mladistvému, nebo jedinci jehož poměry mu to umožňují. Soud pro mládež uloží peněžité opatření v rozmezí od 10 do 365 denních sazeb. Denní sazba se může pohybovat v rozmezí od sta korun do pěti tisíc korun na den. Při nedodržení opatření ve stanovené lhůtě se mladistvý vystavuje hrozbě soudního rozhodnutí o náhradním trestu odnětí svobody až na jeden rok.

Zákon 218/2003 Sb., umožňuje soudu uložit peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu s ohledem na dosavadní život a prostředí mladistvého. Předpokládá se, že bude dosaženo účelu trestního opatření i bez jeho výkonu (soud může přijmout záruku od zákonného zástupce delikventa). Součástí tohoto opatření je i stanovení zkušební doby až na tři roky. Pokud se mladiství během trvání podmínky nedopustí provinění, platí funkce zahlazení.

Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty se vztahuje na věc, která byla užita ke spáchání provinění nebo věc získaná proviněním. Dále to může být věc, která byla odměnou za něj. Musí se jednat o majetek patřící pachateli a vlastníkem takto propadlého majetku se stává stát.

Při zákazu činnosti nesmí být uložený zákaz překážkou v přípravě na povolání mladistvého a nesmí být delší než 5 let. Vyhoštění lze uložit pouze cizincům, kteří v České republice nemají rodinu a nemají zde ani azyl. Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce může být mladistvému uložen nejdéle na dobu 5 let.

Domácí vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Pro trestní opatření domácího vězení, pokud je to možné, vstupuje do případu PMS již v přípravném řízení. Zjišťuje, zda případné uložení opatření je u daného mladistvého vhodné vzhledem k jeho osobní, rodinné, sociální a bytové situaci. Mladistvý musí dát písemný slib, že při výkonu kontroly poskytne potřebnou součinnost a že se bude zdržovat ve stanovené době v obydlí na určené adrese. Součástí opatření je rovněž spolupráce mladistvého s pracovníkem při konzultacích na středisku PMS (Štern, 2010). Trestní opatření zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce spočívá v zákazu účasti na stanovených akcích. Oproti dospělým tento trest může být mladistvému uložen nejdéle na dobu pěti let.

Odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení) a odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem. Soud při uložení trestního opatření odnětí svobody odloží výkon tohoto trestního opatření na zkušební dobu od 1 roku až 3 léta pod podmínkou, že odsouzený mladistvý během zkušební doby povede řádný život a splní uložená opatření. V případě uložení dohledu ve zkušební době ještě navíc vykonává nad mladistvým kontrolu probační úředník. Vedle výše uvedených trestních opatření lze mladistvému uložit výchovná opatření jako např. probační program nebo výchovná omezení. Tato výchovná omezení mohou být stanovena na celou zkušební dobu nebo jen na část. V případě, že během zkušební doby mladistvý neplní uložené podmínky pro podmíněně odložení odnětí svobody, nařídí soud výkon tohoto trestního opatření.

Nejtvrdějším trestem je nepodmíněné odnětí svobody. Dochází k němu pouze v případech, kdy předchozí použitá opatření zjevně nebyla dostatečná, nebo okolnosti případu, či osoba mladistvého nedává jinou možnost. Sazba trestu je dle zákona snížena na polovinu a hranice trestu se pohybuje od jednoho do pěti let. Pouze u trestných činů, u kterých

se stanoví výjimečný trest, může soud pro mládež uložit sazbu odnětí svobody na pět až deset let (Ščerba, 2006).

1.3 Etiologie delikvence mládeže

Otázka znalosti zdrojů a příčin se úzce dotýká celkových možností práce s nositeli patologických vzorců chování a řešení těchto problémů. Pro práci psychologů, etopedů a dalších terapeutů je pak také důležitá znalost osobnostních rysů a vlastností, které jsou pro tyto jedince typické (Fischer a Škoda, 2014). Souvislost vzniku s vlivem a působením společenských faktorů je zřejmá. Je zde však otázka osobnosti nositele. Sociálně patologické chování je ve skutečnosti důsledkem působení řady různých bio-psychosociálních faktorů. Ty působí v inkriminovaném čase ve vzájemné interakci. Příčiny vzniku sociálně patologických jevů tak můžeme označit za multifaktoriální. V souvislosti s tím došlo v teorii příčin vzniku sociální deviace a patologie ke třem základním přístupům. Jsou jimi:

1. Teorie, jež předpokládá existenci určitých typů lidí (kinds of people theory), kteří mají tendenci volit chování mimo společenské normy.
2. Teorie situační, která předpokládá, že určité sociální situace navozují možnost vzniku a rozvoje sociální deviace. Takového chování se můžeme v podstatě dopustit kdokoliv.
3. Teorie konjunktivní, kdy se jedná o kombinaci obou předchozích přístupů. Východiskem této teorie je fakt, že v určitých situacích se určitý typ lidí bude chovat určitým způsobem (Winkler a Petrusek, 1997).

Statistické údaje o tom, jak často, jakým způsobem a kolik procent populace se dopouští deviantně patologického jednání, nemohou být zcela pochopitelně k dispozici. Značný počet takových jevů zůstává skryt, nikdo se o nich nikdy nedozví. I kdyby to bylo teoreticky možné, takovým zjištěním by dále stejně chyběla výpovědní hodnota. Četnost deviantních či delikventních jevů nemůžeme dávat do srovnání z důvodu kvalitativních

rozdílů vyplývajících z odlišností konkrétních sociokulturních prostředí. Tyto odlišnosti (Fischer a Škoda, 2014) není možné kvantifikovat, a tudíž spolehlivě měřit a porovnávat. Stejný čin může být v různých kulturách posuzován na škále od obvyklého chování až po nepřijatelné. Například konzumace alkoholu je v naší sociokulturní normě značně tolerována, avšak v islámském prostředí se jedná o hrubé porušení normy. Jiné hodnocení může být i vůči činům, které jsou trestné. Může nám poukázat na četnost, věk, pohlaví, ale i výsledky porovnání čestnosti bychom z důvodu různého hodnocení a kritérií mohli začít zpochybňovat.

Statisticky průkazné rozdíly v četnosti deviantního a patologického chování můžeme spolehlivě pozorovat u různých skupin populace. Je tomu tak v případě rozdělení sledovaného vzorku do skupin na základě faktorů, které jsou považovány za prediktory poruch chování a zvyšují značným způsobem pravděpodobnost jejich rozvoje (Fischer a Škoda, 2008).

Teorie zdrojů delikvence mládeže

Pro vysvětlení příčin a zdrojů, které vedou ke vzniku a rozvoji sociálně deviantních a patologických jevů, používáme teoretické přístupy, které se snažily a snaží objasnit kriminalitu. Tyto teorie jsou velmi propracované a to zcela pochopitelně z důvodů zvýšeného společenského zájmu kriminalitu řešit. Teorie vychází z řad výzkumů, bádání a poskytují tak ucelený přehled, který lze aplikovat u vzniku a rozvoje patologických jevů. Vědecké zkoumání sociálně patologického (kriminálního) chování je vzhledem k jeho společenské nebezpečnosti velice rozsáhlé a obecně můžeme zaznamenat tři hlavní přístupy:

1. biologicko-psychologický
2. sociálně psychologický
3. sociologický

Tato klasifikace má spíše didaktický charakter. U jednotlivých koncepcí a teorií (Fischer a Škoda, 2014) můžeme pozorovat vzájemné prolínání všech faktorů, což nám potvrzuje již zmíněné multifaktoriální příčiny těchto jevů.

1.3.1 Biologicko-psychologické teorie

První příklady biologického přístupu můžeme objevit již v antice, kdy existence nemocí, poruch temperamentu a "nemorálního" chování byly odvozovány z nerovnováhy tělních tekutin (Aristoteles, Hypokrates, Galénos). Ve středověku se v Evropě zdůrazňoval vztah mezi fyziognomií (tělesnými znaky), charakterem a chováním člověka. Různé fyzické anomálie byly považovány za ukazatele toho, že je takový jedinec spojen se společensky nemorálním chováním. Na sklonku 18. století zformuloval vídeňský anatom Franz Joseph Gall teorii nazvanou frenologie. Ta přisoudila vládu nad většinou lidských vlastností, včetně protisociálního chování, určitým oblastem v mozku. Čím větší je daná regulační oblast v mozku, tím lépe je daná vlastnost vyvinuta. Velikost příslušné oblasti mozku ovlivňuje podle této teorie tvar a výstupky na lebce. Celé následující století (Hartl a Hartlová, 2000) se v některých věznicích pořizovaly sádrové odlitky hlav odsouzených, aby byly připraveny na nejrůznější měření a výzkumy. V 19. Století (Fischer a Škoda, 2014) rozvoj přírodních věd výrazně ovlivňoval i vědy o společnosti. Pozitivistická kriminologie rozvíjející se v té době vychází z principů evoluční biologie.

1.3.1.1 Teorie rozeného zločince

U teorií kladoucích důraz především na biologické aspekty nelze opomenout Lombrosovu teorii "criminal man" (rozeného zločince). Na základě antropometrických měření téměř 4 000 odsouzených dospěl Lombroso k závěru, že zločinecké zaměření lze identifikovat na základě měřitelných duševních, a především tělesných znaků (tvar lebky), přičemž se jedná o degenerovanou skupinu lidských bytostí (Lagassé, 2000). Lombroso tuto koncepci postupně zrevidoval a připustil více faktorů², které zvyšují pravděpodobnost vzniku kriminálního chování (Giddens, 1999).

² psychosociálních vlivů

1.3.1.2 Oligofrenie jako příčina delikvence

Jako jednu z hlavních příčin delikvence považoval H. H. Goddard nízkou úroveň mentálních schopností (oligofrenii). Ve své výzkumné části se zaměřil nejen na jedince s mentální retardací, ale také na tzv. morony, jejichž mentální úroveň se pohybuje v pásmu slaboduchých (IQ 70-80). Goddard výsledky svých srovnání neinterpretovat tak, že se dědí kriminalita, ale právě oligofrenie. Jeho výzkum probíhal v USA, kde v šesti generacích zkoumal dvě odlišné větve jednoho rodu (manželskou a nemanželskou). Obě založil koncem 18. století voják s fiktivním jménem Kallikak (tzv. teorie Kallikakova rodu). Goddardovi se však nepodařilo, podobně jako řadě dalších badatelů, přesně vymežit podíl biologických a sociálních faktorů na kriminogenezi. Proto nelze tyto výsledky považovat za zcela průkazné (Goddard, 2000). S přihlédnutím na řadu dalších studií lze však obecně konstatovat shodu autorů spočívající v zjištění signifikantně vyššího počtu vězňených osob s podprůměrnou inteligencí oproti většinové populaci.

V České republice proběhlo také několik výzkumů a výzkumný tým Slavomila Fischera dospěl téměř ke stejným výsledkům. Průměrná úroveň mentálních schopností u jimi šetřených osob se pohybovala vždy v pásmu podprůměru. Jejich šetření bylo realizováno v různých vazebních věznicích a věznicích ČR. Vzhledem k reprezentativnímu výzkumnému vzorku lze hovořit o značné vypovídající hodnotě jejich výsledků (Fischer, 2006).

1.3.1.3 Konstituční teorie

„Konstituční teorie se na základě zhodnocení souboru zděděných tělesných a duševních vlastností jedinců pokouší k jednotlivým tělesným typům přiřadit určité psychické vlastnosti, včetně sklonu se chovat deviantně“ (Fischer a Škoda, 2014, s. 33). V Evropě se v období dvacátých a třicátých let věnovala značná pozornost typologii německého konstitucionalisty Ernsta Kretschmera. Ten na základě analýzy patologických případů dospěl ke čtyřem tělesným typům, kterým následně přiřadil psychické vlastnosti, včetně tendencí k delikvenci a kriminalitě.

V USA byla biologickou inspirací ovlivněna typologie antropologa Earnesta A. Hootana, který na základě statistického šetření došel k závěru, že existují jisté fyzické znaky a

zvláštnosti, jež oddělují delikventy od normálních lidí. V jeho statistickém srovnání bylo u trestanců zjištěno morální, intelektuální a genetické zdegenerování.

Další z koncepcí má na svědomí profesor Harvardské univerzity William H. Sheldon, jež se inspiroval Kretchmerovou typologií. Také on vytvořil klasifikaci lidských typů, kterým přiřadil různé vlastnosti, včetně míry tendencí k sociálně patologickému chování (Williams, 1991).

1.3.1.4 Genetické a adopční studie

Novějším přístupem jsou srovnávací studie jednovaječných (monozygotních) a dvouvaječných (dizygotních) dvojčat. U dědičné podmíněnosti delikventního chování by v případě jednovaječných dvojčat měla existovat shoda (Matoušek, 2003).

Starší Langova studie to potvrzovala, avšak výsledky značně zpochybnil Christiansen, který realizoval výzkumné šetření na velkém rozsahu osob. Dědičná predispozice však nebyla statisticky významně potvrzena. Značný podíl přiznal především sociálním vlivům³ (Christiansen, 1977).

Sarnoff A. Mednick analyzoval výsledky adopčních studií. Ty byly zaměřeny na frekvenci kriminality adoptovaných dětí, jejichž biologický a adoptivní otec spáchali či nespáchali trestný čin. „*Ani tyto výzkumy však nepotvrdily genetickou predispozici k delikvenci*“ (Mednick, 1974, s. 289-348). Mednick přikládá větší váhu vlivům prostředí na jedince.

1.3.1.5 Současné bio-kriminologické přístupy

Od počátku osmdesátých let 20. století klasické biologické teorie ustupují v důsledku rozvoje medicíny, moderní biologie a dalších souvisejících věd. Do popředí se dostávají snahy o koncipování bio-kriminologie. Tato teorie se zaměřuje na fyzické aspekty psychologických poruch a onemocnění.

³ Výchova, učení, vrstevníci apod.

Výzkum je zaměřen na genetické anomálie (Fischer a Škoda, 2014), změny ve vývoji centrálního a autonomního nervového systému, na vztah mezi limbickým systémem a kriminalitou, biologickou podmíněnost poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) a na studium biochemických faktorů.

Moderní teorie jsou ve svých tvrzeních daleko opatrnější, než tomu bylo u dřívějších teorií a kategorizací. Moderní teorie se vyznačují větší akceptací dalších vlivů a relativistickým pohledem. Přesto však neustále vyzdvihují primární význam biologické determinace lidského chování.

1.3.2 Sociálně psychologické teorie

Sociálně psychologické teorie původně vycházely z psychoanalytické teorie Sigmunda Freuda a z behaviorismu. Relativně populární jsou v tomto ohledu teorie vycházející z toho, že deviace není dědičná, nýbrž je následkem špatné dětské socializace. Jedna z nejnámějších koncepcí byla sestavena autorem Johnem Bowlbym. Ten se ve své práci zabývá vazbou dítěte na matku a vysvětluje z hlediska analýzy rané dětské socializace případné vývojové potíže při utváření postojů vůči společenským normám, zákonům a hodnotám. Novější teorie se však opět přiklání k většímu počtu vlivů na jedince.

1.3.2.1 Teorie sociálního učení

Eysenckova teorie příčin kriminálního jednání pracuje s vybranými osobnostními charakteristikami. Neurotičtí jedinci se silnou společenskou orientací (extroverti) mají nižší schopnost požadovaného sociálního učení a proto může být u těchto jedinců socializace z hlediska požadavků normy nedostatečná. Z toho poté může pramenit nerespektování těchto norem (Eysenck, 1964).

Tuto koncepci dále doplňují Bronner a Healy. Ti hovoří o polyetiologii kriminálního chování, jež spočívá v interakci zátěžových situací (především frustrací), poruchách emocionality, anxiózy⁴, pocitů méněcennosti a jejich kompenzace (Bartko, 1980).

1.3.2.2 Teorie odlišného kognitivního stylu

Američtí forenzní psychologové Walters a White předložili model osmi primárních kognitivních charakteristik. V práci jsou popsány typické charakteristiky pro recidivující delikventy.

1. Tendence ospravedlňovat své kriminální chování. Jedná se o obranný mechanismus tzv. racionalizace.
2. Odblokování obran v chování. Absence obav z následků plánovaného jednání, činu. Jedná se o minulé, ale i budoucí chování.
3. Pocit oprávněnosti k tomuto chování (nedodržování zákonných norem) tzv. privilegovanost.
4. Orientace na moc. Delikvent pocítuje možnost rozdělit lidi na silné a slabé následovaný pocitem moci a pravomocí ovládat druhé.
5. Sentimentalita, sklon k povrchním citovým vztahům, bez ochoty se čehokoli vzdát, nebo mít odpovědnost. Delikvent oklamává sám sebe, aby uvěřil, že je navzdory svým bezohledným činům dobrý.
6. Extrémní forma sebedůvěry, super optimismus. V tomto případě si delikvent myslí, že může dělat cokoli a dosáhnout tím svého úspěchu. Věří, že byli dopadeni pouhou náhodou, což vede k recidivě, jelikož se z dané situace nejsou schopni reálně poučit.
7. Kognitivní indolence (lhostejnost), neboli lenost uvažovat. Zde se projevuje orientace na okamžitý zážitek, bez ochoty zvažovat důsledek vlastního chování.
8. Diskontuita uvažování. Neschopnost trvalejšího názoru, snadná ovlivnitelnost jakýmkoli vnějšími vlivy (Fischer a Škoda, 2014).

⁴ Nepříjemný emoční stav, provázený obdobnými psychickými i somatickými znaky jako jsou u strachu, s tím rozdílem, že příčina je neznámá.

1.3.2.3 Psychologie morálního vývoje

Toto odvětví se zabývá vznikem a rozvojem deviantního jednání v závislosti na osobní morálce. Deviantem je zde jedinec s nedostatečně rozvinutou úrovní morálky. S typologií morálního vývoje přišel jako první americký psycholog Lawrence Kohlberg. Jeho teorie vycházela z šesti stádií, kterými člověk v průběhu života prochází. Podle Kohlberga jsou tyto stádia daná a neměnná, jedinec jimi prochází v určitém pořadí a žádné nemůže vynechat. Pouze pro představu zde uvádím daných šest stádií:

prekonvenční úroveň morálky

- orientace na trest
- orientace na odměnu

konvenční úroveň morálky

- orientace na to být hodným
- orientace na řád a zákon

post konvenční úroveň morálky

- orientace na společenskou smlouvu
- stadium univerzální etiky

Začátkem sedmdesátých let pak uskutečnil Stanley Milgram experiment, jenž se pokusil ověřit, jak daleko jsou lidé schopni zajít ve své poslušnosti vůči autoritě. Jednalo se o experiment, kdy se dobrovolníci stali po rozlosování učitelé a zkoumali vliv bolesti na učení. Žákem byl pak pomocník experimentátora, který byl odveden do vedlejší místnosti. Dobrovolník (učitel) byl i přes nářky z druhé místnosti podporován experimentátorem slovy "pokračujte, nemáte jinou volbu, experiment musíme dokončit". Z výsledků experimentu poté vyšlo, že ze všech náhodně vybraných (inzerát v novinách, který nabízel finanční odměnu 4 dolary) obyčejných slušných lidí, bez sklonů k deviantnímu jednání v minulosti, více než 60% pod vlivem vědecké autority bylo ochotno udělovat elektrické šoky o napětí 450V bezbranné oběti (herci, který hrál žáka a reakce na šoky pouze předstíral podle scénáře). Tito jedinci nijak nedisponovali ke zlu, dostali se pouze do určité situace, a ta dokonala proměnu obyčejných lidí v pachatele zla (Milgram, 2004).

Začátkem osmdesátých let pak do debat o tom, zdali jsme více ovlivňováni našimi osobnostními vlastnostmi a rysy, nebo spíše okolnostmi situací, do kterých se dostáváme nezávisle na naší vůli a našich záměrech, promluvil Philip G. Zimbardo. „*Cílem experimentu bylo sledování toho, jak se do chování mladých, duševně zcela zdravých studentů univerzity promítne přijetí role nadřízeného dozorce, nebo na druhé straně ztráta svobody na straně vězně.*“ (Zimbardo, 1972, s. 4-8). Experiment probíhal v simulovaném vězení vybudovaném ve sklepení Standfordské univerzity, kde byl ředitelem věznice sám autor experimentu. Po celou dobu experimentu byl přítomen lékař, pro bezpečnost celého experimentu.

Experiment: Část studentů byla náhle zatčena ve svých domovech a umístěna do výše zmíněné věznice. Druhá skupina studentů pak byla postavena do role dozorců s úkolem hlídat "odsouzené" a dohlížet na pořádek ve vězení. Celý experiment byl plánován na 14 dní, ovšem nabral směr, který nikdo nepředpokládal. Vše muselo být zastaveno po pouhých šesti dnech, kdy se dozorcí uchýlovali ke stále častějšímu a krutějšímu trestání vězňů, a vězni dokonce vyvolali vzpouru. Jeden z vězňů se psychicky zhroutil a 5 vězňů v průběhu experimentu opustilo. Způsob změny chování v takto krátkém časovém rozmezí byl šokující. Z tohoto experimentu tudíž vyplývá, že i zdravý člověk, je-li vystaven extrémním podmínkám, může změnit sebe (nebo své chování) ve velmi krátké době.

Všechny tyto experimenty se setkali se značnou kritikou především kvůli etice a malé reprezentativnosti výzkumného vzorku, avšak výsledky byly jednoznačné. Zimbardo však uvádí, že u žádného z účastníků pokusu nezaznamenal jakékoliv dlouhodobé poškození (Zimbardo, 1972).

1.3.3 Sociologické teorie

Při zkoumání společensky nežádoucího či nepřijatelného chování se sociologický přístup zaměřuje především na souvislosti v různých společenských kontextech. S přihlédnutím na variabilitu skladby moderní společnosti se jedná o otázky společenských struktur a procesů, které můžeme v naší společnosti pozorovat. Jako další faktor uvádí většina autorů existenci různých skupin a subkultur. Dnešní literatura nám představuje základní klasifikaci teorií sociálně deviantního chování.

1.3.3.1 Teorie kulturního přenosu

Tato teorie vychází především z koncepcí myšlenek a tvrzení, že deviantní chování je naučené v primárních skupinách a v interakci s druhými. Vznik tohoto chování pramení z různých subkultur, ve kterých je považováno za normální. Problémovým se stává ve vztahu k sociokulturní normě většinové populace.

Teorie strukturálního tlaku říká, že v každé společnosti vznikají situace, které zapříčiňují chování určité části populace, jež je považováno za deviantní. V této teorii můžeme nalézt například tvrzení: "Chudoba vede k patologii, kriminalitě, prostituci apod." Jako další je uváděna kontrolní teorie. Ta spojuje deviantní chování s oslabením či absencí sociální kontroly jedince. Jako hlavní důvod konformního chování většinové populace se zde přisuzuje právě existence sociální kontroly (Fischer a Škoda, 2014).

1.3.3.2 Teorie diferencíální asociace

Představitelem této teorie je americký sociolog Edwin H. Sutherland. Ten přišel s tvrzením, že se lidé stanou delikventy v důsledku setkávání se s jedinci, jež jsou jejich nositeli. Delikventní chování je dle této teorie naučené v průběhu vývoje jedince a v dané subkultuře toto chování není negativně hodnoceno. V mnohých případech je dokonce toto nežádoucí chování spojováno s kladným zpevněním. Slavomil Fischer ve své publikaci uvádí konkrétní příklad. "Když jsem něco "sehnal", třeba ukradl z auta rádio a přinesl domů prachy, neseřezali mě. Nedostal jsem nařezáno, byl klid, a dokonce jsme měli i teplej oběd."⁵ Tato koncepce tedy vychází ze sociálních faktorů a nepotvrzuje biologické ani psychologické odlišnosti mezi nositeli delikvence a většinovou společností. Jako hlavní problém uvádí nelegitimní způsoby dosahování cílů a seberealizace, které jsou primárně naučeny jako normální (Winkler a Petrusek, 1997).

⁵ Z anamnestického rozhovoru autorů s 15-ti letým M. B. ve VÚ Boletice, 2008

1.3.3.3 Teorie anomie

S pojmem anomie (z řeckého slova nomos-zákon, a-ne; anomie-bezzákonnost) přišel jako první francouzský sociolog Émile Durkheim, jež tak označoval sociálně patologický stav nedostatečné sociální regulace. Dle Durkheima se jedná o stav společnosti, ve které přestávají platit zákony ve smyslu právním, ale i morálním. Tradice vytváření nových hodnot má pak za následek jediné. Staré hodnoty nejsou nahrazovány novými včas a vzniká tak ve společnosti již zmiňovaná anomie. Chaos a stav, který vede k nejistotě a následnému patologickému jednání.

Robert King Merton na pojmu anomie postavil svoji teorii sociálního napětí. Anomii definoval jako výrazný nesoulad mezi obecně uznávaným hodnotovým systémem ve společnosti a legitimními prostředky pro jejich dodržování. Rozpor mezi kulturními normami a sociální realitou má za následek zhroucení norem a vede k anomii. Jinými slovy jedinec trpící anomii by sledoval legitimní celospolečenské cíle, avšak nebyl by schopen těchto cílů dosáhnout prostředky, které by nebyly v rozporu s obecně uznávanými hodnotami z důvodu strukturálních omezení společnosti. Tato situace tak má nutně za následek deviantní chování. Stejně používá pojem anomie i Friedrich Hayek.

Robert K. Merton vytvořil škálu pěti základních způsobů adaptace na konflikt mezi hodnotami prosazujícími společnost a omezenými prostředky k jejich dosažení.

Typologie způsobů individuální adaptace podle Mertona

Způsob adaptace	Postoj vůči hodnotám a cílům	Postoj vůči prostředkům
konformismus	+	+
inovace	+	-
ritualismus	-	+
rebelie (vzpouora)	-	-
retreatment (únik)	0	0
(+ = přijetí; - = odmítání; 0 = ignorace)		

- Konformisté přijímají jak všeobecně uznávané cíle, tak prostředky jak těchto cílů dosáhnout. Mezi konformisty se řadí většinová část populace.
- Inovátoři se snaží o dosahování cílů, jež nastavuje společnost, avšak k dosažení využívají vlastní způsoby a cesty. Tito lidé však nemusí pro dosažení cílů využívat pouze negativní způsoby. Jejich schopnost adaptace na anomický stav může být také společensky

prospěšná. Z pohledu sociální patologie může být inovátorem zloděj, tunelář, který se snaží dosáhnout materiálního bohatství (společensky uznávaný cíl), ale na druhé straně to může být vynálezce, jež svého bohatství dosáhne svou legální, společensky přijatelnou cestou.

- Ritualisté sice neuznávají společensky nastavená pravidla, ale nadále se jim podřizují a dodržují je. Na smysl pravidel neberou ohled, dodržují je pouze, protože existují. Merton uvádí jako příklad chování úředníků, kteří lpí na dodržování někdy až absurdních, protismyslných pravidel.

- Rebelové se vyznačují způsobem řešení konfliktu mezi cíli a prostředky aktivním až krajně dramatickým. Tito jedinci normy nejen odmítají, ale snaží se je nahradit jinými. Zde se může jednat o příslušníky různých radikálních hnutí, či dokonce hraničení s terorismem. Z druhého pohledu se sem však dá zařadit například skupina snažící se vymanit z diktatury. Jedná se zkrátka o odmítání norem a snahu změnit sociální systém a jeho strukturu (Giddens, 1999).

- Odpadlíci (v originálu retreat = ústup, únik) odmítají společenské normy, ale odmítají také způsoby a cesty vedoucí k jejich dosahování. Adaptace těchto lidí pak spočívá v úniku. Tito lidé se uzavírají spíše sami do sebe, nebo se orientují na jiné problémy. V případě sociálně patrického jednání může jít například o únik od reality pomocí drog. Na druhé straně to pak můžou být duchovní apod.

Anomií se zabývala i řada dalších odborníků jako jsou L. Srol, T. Parsons, D. Riesman, R. A. Cloward a další. Mezi nimi je však Mertonova koncepce považována za jednu z nejrozvinutějších a nejpropracovanějších. Společně s Mertonovou typologií je pak Srolova škála pro měření stavu anomie používána v rámci téměř veškerých výzkumů. Shodují se také v tezi, že se anomický stav objevuje v rámci závažných společenských situací jako je hospodářská krize, prohraná válka či rozpad a vznik státních útvarů. Na našem území by to mohl být příklad po roce 1989 a dále po rozdělení Československa. (Rabušič a Mareš, 1996, s. 175-187).

1.3.3.4 Teorie subkultur

Na teorii anomie navázal americký kriminolog Albert K. Cohen. Svou teorii deviantní subkultury ztotožňoval s Mertonovou teorií anomie. Jedná se o názor, že jedinec vyskytující se v problematickém sociálním prostředí, se není schopen zařadit do většinové společnosti a obklopuje se lidmi, s jejichž problémy se může ztotožnit. Merton také tvrdí, že proces formování subkultury je řízen odmítavým přístupem jedince ke společensky vyžadovaným cílům, či k prostředkům vedoucím k jejich dosažení. Podmínkou pro vytvoření subkultury je pak podle Cohena nemožnost jedinců přizpůsobit se majoritní společnosti. Vytvářejí si tak nové a specifické rámce chování, které vedou k jejich vnitřnímu uspokojení. Cohenova teorie se stala základem pro další sociologické výzkumy v této oblasti a dala za vznik subkulturní teorii.

Dále se touto problematikou zabývali teoretici Richard Cloward a Lloyd Ohlin. Koncept těchto dvou kriminologů naznačoval, že nedostatek příležitostí vede ke vzniku zločineckých subkultur. Jejich koncepcí propojuje výše zmíněné teorie anomie a diferenciatní asociace. Tento výzkum byl založen na pozorování part mladistvých delikventů. Tito jedinci prožívali zklamání z toho, že prakticky neměli šanci dosáhnout společenského úspěchu legitimním způsobem, často se jednalo o jedince z prostředí sociálně znevýhodněných skupin apod. Tyto party se tvoří často z důvodu jejich alternativního, společensky nežádoucího naplňování svých potřeb. *„Díky adaptaci na jejich stav a následným spuštěním obranných mechanismů je pro ně jedinou možností odmítnutí společensky žádoucích hodnot. V podstatě se jedná o konflikt a frustraci v důsledku nemožnosti uspokojovat potřeby společenského uznání a seberealizace“* (Fischer a Škoda, 2014, s. 41).

Americký kriminolog a univerzitní profesor Francis T. Cullen se spolu s profesorem sociologie Robertem Agnewem věnovali studii systémů a vztahů v městských lokalitách a sousedstvích. Nezaměřovali se na individuální dráhy jednotlivců, ale zda existuje rozdíl v tom, vyrostli-li dítě v centru města, komunitě různě smíchaných lidí a oblastí charakterizovanou chudobou, oproti lidem trvale se stěhujícím.

1.3.3.5 Teorie etiketizace

Teoretickým východiskem pro tuto koncepci je symbolický interakcionismus, jehož představitelem je americký filosof a sociální psycholog George H. Mead. Z primární teze vyplývá, že delikventní a kriminální chování vzniká teprve, když jsou vzorcům chování připisované určité významy. Tato koncepce se zabývá procesem interakce mezi jedinci, kteří jsou považováni za narušitele společenských norem, a mezi osobami, které tyto normy vytváří a následně dohlíží na jejich dodržování. Proto je nutné studovat nejen pachatele kriminálního chování, ale také interakce mezi ním a výše zmíněnými institucemi. Kriminalita se pak stává sociální etiketou, vznikající při interakci jedince s institucemi formální kontroly, což může mít velký dopad na okolí jedince.

Tuto koncepci dále rozpracoval Edwin Lemert. Ten přichází s teorií primární a sekundární deviace. Příčiny sekundární deviace přisuzuje právě sociálnímu procesu etiketizace (nálepkování). V praxi to pak vypadá následovně. Čin, který je spáchán poprvé vyvolá reakci instituce v podobě trestního stíhání. Jedinec získává nálepkou delikventa, což má za následek reakci jeho okolí (většinou bývá negativní- projevy nedůvěry, obezřetnost, odstup, apod.). Jedinci s touto nálepkou se tím také snižují šance dokázat jeho nevinu, či ojedinělost daného činu. Jedinec postupem času začne nálepkou přijímat, podléhá sociálnímu tlaku a stává se recidivujícím delikventem. To ovšem nemusí platit ve všech případech, sekundární deviace není automatická. Pokud je motivem vyhovět tlaku okolí, jde o paradoxní chování. Při podlehnutí a chování se podle očekávání společnosti sice dochází ke snížení napětí, zároveň se však prohlubuje propast mezi jedincem a sociální konvencí (Giddens, 1999).

V literatuře se také objevuje spousta připomínek k dalším faktorům ovlivňujícím sekundární deviaci. Jedním z faktorů může být příslušnost k subkultuře, sociální stav, nebo zázemí. Dle Fischera je také prokazatelné, že zvýšená četnost kontaktů s delikventní subkulturou v rámci věznic, výchovných ústavů apod. vede k osvojení si delikventních forem chování. Formální instituce také bude mít jiný pohled na finančně zajištěného premianta se vzdělanými rodiči, než na jedince ze sociálně slabé, či problémové rodiny.

Od druhé poloviny 80. let 20. století můžeme pozorovat tendenci o integraci jednotlivých koncepcí a snahu o vytvoření integrativní teorie. Také interdisciplinární přístup, aplikující na výzkum poznatky různých humanitních disciplín. Každý způsob společenského chování je komplexně podmíněn a u delikvence nebo kriminality tomu není jinak. Toto chování nelze vysvětlit jednou příčinou. Sociologické teorie ve spojení s biologickými a psychologickými teoriemi ukazují na složitý soubor vlivů podílející se na vzniku a vývoji sociálně patologického a deviantního chování jedinců a skupin.

1.3.3.6 Nestabilní rodinné prostředí jako predisponující faktor delikvence

Rodinné prostředí je nejvýznamnějším činitelem ovlivňujícím psychický a sociální vývoj dítěte. Z rodiny si dítě odnáší základní vzorce chování, které uplatňuje v širší společnosti. Nejlepším výchovným prostředkem je příklad rodičů (Matoušek a Kroftová, 2003). Četné výzkumy prokázaly, že časté konflikty mezi rodiči a spory mezi sourozenci mají u dětí vliv na vznik delikventního chování. Výchova v rodině nemá, jak se většina rodičů domnívá, soukromý charakter, ale je významnou společenskou funkcí.

„Tradičně se soudí, že rodiny mladistvých delikventů jsou rodiny sociálně slabé, případně i rozpadlé“ (Matoušek, 1993, s. 101). Výzkumy prováděné v posledních desetiletích však ukazují, že se zvyšuje počet případů, kdy dětské delikventi pocházejí z funkčních a dobře situovaných rodin. Tuto skutečnost lze vysvětlit slábnoucím vlivem rodiny na děti, zejména v období dospívání, a předpokladem, že za zdánlivou stabilitou a funkčností rodiny se skrývají závažné vnitřní konflikty.

Neúplná rodina

V současné době je celospolečenským problémem stále stoupající rozvodovost. Převážná většina dětí žije v rodinách pouze s jedním rodičem a málokdy se osamocенému rodiči podaří ve výchově nahradit chybějící rodičovský element. Po rozvodu je narušena jednota výchovy tím, že spolu rodiče často začínají bojovat o přízeň dítěte. To se této situace velice rychle naučí využívat. Vzájemnými šarvátkami se oba rodiče v očích dítěte zesměšňují a ztrácejí svou přirozenou autoritu. Dítě začíná více podvádět a manipulovat s rodičem, aby se vyhnulo trestu. Často pak začne hledat novou autoritu a pocit zázemí v delikventní partě. V konečném důsledku ztrácí rodič nad potomkem jakoukoli kontrolu.

Studie ukazují, že druh vazby, který trvá mezi matkou a jejím ročním dítětem se projevuje ve vztazích dítěte k ostatním dospělým lidem. K vazbě mezi dítětem a matkou později přistupuje i vazba mezi dítětem a otcem a dalšími členy rodiny. Děti, jejichž vazba byla jistá, se chovají uvolněněji a snáze vycházejí se svými vrstevníky, naopak děti, jejichž vazba byla vyhýbavá, mají sklon se izolovat a ne zřídka se u nich setkáváme s nevyprovokovanou útočností. Tedy od toho, jak rodič dokáže či nedokáže reagovat na dětskou potřebu bezpečí, se odvíjí i pozdější vztah dítěte k dalším lidem (Koukolík a Drtilová, 2001). Neúplnost rodiny z výchovného hlediska nemusí být fatální, pokud rodič zvolí vhodný výchovný styl.

Rodinné prostředí

Vysoká pravděpodobnost vzniku sklonů k delikventnímu chování je u dětí, které rodinné prostředí vůbec nepoznaly a byly vychovávány od narození v kolektivních zařízeních. V takovýchto zařízeních připadají často na jednoho člena personálu desítky dětí a není tedy v jeho silách uspokojovat dostatečně základní psychické potřeby, zejména potřebu stimulace a emoční vazby, u všech svěřenců. V důsledku dlouhodobého neuspokojování základních psychických potřeb vzniká u těchto dětí psychická deprivace. Tyto deprivované děti neví skoro nic o realitě za zdmi ústavu, špatně navazují vztahy a nenalézají v nich uspokojení. „Jejich delikventní chování během dospívání a časně dospělosti může být někdy projevem naivity a „vrstevnického“ vidění světa, které neměly možnost korigovat v dlouhodobém vztahu k respektovanému dospělému a také ve vztahu k mimoústavním institucím“ (Matoušek a Kroftová, 2003).

Někteří pracovně vytížení rodičové nevěnují výchově dostatek času a svoje výchovné chyby kompenzují tím, že potomka zahrnují po stránce hmotné. *„Tento přístup může u některých mladistvých vyvolávat tendence hodnotit druhé skrze hmotné statky. Při výchově potomka by neměl být zanedbáván ani dohled nad tím, kde se dítě vyskytuje ve svém volném čase, jak a s kým tento čas tráví.“* (Novotný a Zapletal, 2001, s. 371).

Týrané děti

Další příkladem nefunkční rodiny, která poškozují psychický a sociální vývoj dítěte a pokládá tím základy jeho budoucímu delikventnímu jednání je rodina týrající, zneužívající a zanedbávající dítě. V současné době je týrání, zneužívání a zanedbávání dětí označováno

zkratkou CAN (Child Abuse and Neglect). Na základě doporučení zdravotnické komise Rady Evropy by členské státy měly členit a evidovat oblast CAN do podskupin:

- tělesné týrání
- psychické týrání (ponižování nebo citové vydírání)
- zanedbávání (tzv. pasivní týrání)
- sexuální zneužívání (tzv. syndrom CSA – child sexual abuse)
- podávání alkoholu, drog a svévolné podávání utišujících nebo naopak povzbuzujících léků
- systémové – institucionální týrání⁶(Zoubková, 2002)

Týrané děti jsou ustrašené a mnohdy agresivnější než jejich vrstevníci, ale drží se na stejné úrovni rozumových schopností. Oproti tomu děti zanedbávané, které rodiče ignorují, nemají dostatek podnětů pro rozvoj intelektu, opožďují se ve vývoji řeči a špatně navazují vztahy s okolím. Jak již bylo řečeno, odnáší si dítě z rodiny do samostatného života základní vzorce chování a je pravděpodobné, že dítě, které bylo týráno, jednou samo bude týrat. Mnoho sexuálně zneužívaných dětí má v dospělosti problémy s navazováním partnerských vztahů. Dívky se často stávají prostitutkami, sex je pro ně prostředkem komunikace. Chlapci pocítují k opačnému pohlaví nepřátelství, které se mnohdy ani nesnaží skrývat.

Uvedený výčet charakteristik rodinného prostředí je zestručněn a není úplný. Existují další činitelé, kteří nepochybně dotvářejí celkové klima rodinného prostředí, ale tyto uvedené jsou rizikové ve zvýšené míře. Obecně můžeme konstatovat, že vlivu rodinného prostředí je na asociální vývoj jedince připisován jeden z nejsilnějších vlivů.

1.3.3.7 Negativní vliv médií

Hlavním rysem masových médií je skutečnost, že existuje jeden informační kanál, který vysílá informace pouze jedním směrem, a spoustu cílových zdrojů, které informace přijímají, ale zpravidla na ně nemohou reagovat, odpovídat, či se jakkoliv doptávat.⁷ Média,

⁶ Školskými zařízeními, zdravotnickými zařízeními, orgány státní správy, soudy, apod.

⁷ Jak je tomu v jiných typech komunikace např. při osobním rozhovoru.

především televize a internet, mají na socializaci dnešních dětí a mládeže ve vyspělých zemích velký vliv. Zejména při formování jejich hodnot a norem, neboť dnes tráví před obrazovkou stále více času. Podle Jiráka (2003) dokonce zaujímají postavení další společenské instituce, která má vliv na utváření a formování sociálních vztahů. Čas, který věnují médiím, je v průměru delší než jejich jiné mimoškolní činnosti. Ve volném čase jsou výrazně upřednostňovány aktivity pasivního charakteru, jako je sledování televize, prohlížení internetu, poslouchání hudby, apod. Ubývají pak aktivity, které rozvíjejí osobnost a mohou být v budoucnu jim i společnosti přínosné (návštěvy divadel, koncertů, vlastní umělecká a odborná činnost, seberozvoj, poznávání, sportovní záliby atd.).

Aktuálním trendem v oblasti televizního vysílání je mizení žánrových předělů mezi zábavou a zpravodajstvím, kdy pro větší sledovanost jsou do vysílání zařazovány naturalistické záznamy dopravních nehod, přepadení bank, apod. Často zobrazované násilí v televizi pak vyvolává v divákovi pocit, že svět je nebezpečné místo, oslabuje jeho citlivost na skutečné násilí a postupně může vést až ke snížené schopnosti odlišování fikce od reality. Například sleduje-li dítě na obrazovce rvačku a vidí, že hrdina přes množství utržených ran vstane a odejde po svých, může nabýt dojmu, že takové rány nebolí a nezraňují. *„Škodlivé účinky pro mládež může mít jak násilí fiktivní, tak naturalisticky popisované násilí skutečné, tak i nejasná hranice mezi tím, co se opravdu stalo a co nadsadili pro větší účinnost autoři pořadu.“* (Matoušek, 2003, s. 102). Matoušek také poukazuje na studie Murraye (1995), které dokládají, že již velmi malé děti dokáží napodobovat to, co viděly v televizi. Objevuje se tzv. Pondělní syndrom, což znamená, že děti po víkendu vykazují *„zvýšenou agresivitu ve školkách a školách, která je oprávněně vykládána jako odreagování agresivity, již se děti nabily během víkendu z televize“* (Matoušek a Kroftová, 2003, s. 103).

Důležitou roli v prevenci negativních vlivů sdělovacích prostředků hraje kromě působení rodiny a školy začínající mediální výchova, jejímž výsledkem by měla být mediální gramotnost. Prostřednictvím tvorby vlastních novin a televizních, případně rozhlasových pořadů, se děti dozvídají, jak média formulují zprávy k co největší působivosti, jak obtížné je zachovat neutralitu zprávy, nekomentovat a také jak může obrazový doprovod pozměnit význam textu.

„Vliv médií na delikventní chování mládeže však nelze přeceňovat a domnívat se, že přísná regulace sdělovacích prostředků pomůže snížit úroveň kriminality mládeže“ (Koudelková, 1995, s. 100). Většina autorů se přesto shoduje na tom, že vliv lidí, se kterými

tráví děti a mládež svůj čas a prostředí kde žijí, na ně má v konečném důsledku větší vliv než média. I tak se média stávají nevyhnutelnou součástí našeho života i kultury a je potřeba s nimi počítat jako s nevyhnutelným faktorem, který bude mít v budoucnu neustálý vliv na chování a jednání, ať už dětí, mládeže nebo samotných dospělých.

1.4 Způsoby intervence a prevence

1.4.1 Prevence

Prevence je charakterizována jako aktivita, soubor intervencí a přístupů, jejichž cílem je předcházet, nebo alespoň minimalizovat těžkosti odlišného charakteru (Juhásová a Debnáriková, 2016). V praxi se jedná o individuální i skupinové psychologické, zdravotní a právní poradenství spolu s tréninkem „obranných strategií“ před delikventním jednáním či trestnou činností.

Při sledování delikventní mládeže bylo zjištěno, že pouze jistá část se v dětství chovala způsobem, podle kterého by se dalo predikovat, že se budou chovat delikventně i v pozdějším věku. U některých jedinců se projevy delikventního jednání vyskytnou najednou, kdy tuto změnu nelze předvídat. Předpověditelná je však celková delikvence ve společnosti (Matoušek a Kroftová, 2003), která je v současné době vzhledem ke stavu společnosti dosti vysoká. Jednání s delikventní mládeží je třeba vést velice citlivě. *„Může dojít k tzv. označování, což může mít negativní vliv na vývoj jedince a to hlavně na sebepojetí a identitu. To může mít za následek pokračování v deviantním chování a výskytu sekundární deviace“* (Jedlička a Kořa, 1998, s. 97-98). Nejdůležitější je pomoci delikventovi najít pevnou půdu pod nohama a navázat s ním co nejpevnější vztah. Splnění těchto dílčích cílů může pomoci jedinci se odpoutat od delikventního jednání (Rauchfleisch, 2000).

Prevence je strukturována na prevenci situační, sociální a prevenci viktimnosti a pomoc obětem trestných činů.

Situační prevence vychází z toho, že určitý druh kriminality se vyskytuje v určité době, za určité situace na určitém místě. Fyzickou, režimovou a technickou ochranou se snaží

kriminogenní podmínky minimalizovat. Efektivita je vysoká, ale je podmíněna financemi a personálními prostředky, které je možno do těchto opatření vložit. Odpovědnost spadá na občany a Policii ČR.

Sociální prevence je proces ovlivňující socializaci, sociální integraci a aktivitu směřující ke změně nepříznivých podmínek⁸, které směřují k páchání trestné činnosti. Tato prevence je součástí sociální politiky státu.

Prevence viktimmnosti a pomoc obětem trestných činů je založena na bezpečném chování s ohledem na různé kriminální situace a psychickou připravenost ohrožených osob. Jedná se o individuální, zdravotní, psychologické, právní poradenství.

Situační a sociální prevence je doplňována primární, sekundární a terciární prevencí.

Primární prevence je zaměřena na výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity, zejména na nejširší veřejnost. Jedná se o působení na jedince a skupiny, kteří ještě nebyli relativně poznamenáni vlivem patologických jevů, především pozitivní ovlivňování dětí a mládeže. To spočívá především ve využívání volného času, možnosti sportovního vyžití, posilování a rozvoji společensky žádoucích postojů, hodnot a forem zdravého životního stylu (Pokorný, Tomko a Telcová, 2003).

Sekundární prevence je zaměřená přímo na ohrožené jedince a skupiny. Tato prevence probíhá převážně v různých zdravotnických, psychologických a sociálních zařízeních. „Při sekundární prevenci působíme na osoby, které jsou z hlediska sociální patologie rizikové nebo se již deviantního chování dopustily“ (Kraus, 2008, s. 148).

Terciární prevence představuje činnost zaměřenou na předcházení recidivě. Terciární prevence je součástí dlouhodobého resocializačního procesu a uskutečňuje se na profesionální úrovni prostřednictvím odborných pracovníků nápravných zařízení. Zaměřuje se na uchování dosažených výsledků předchozích intervencí a úpravě nefunkčního sociálního prostředí. Může se jednat o pomoc při pracovním uplatnění, dosažení rekvalifikace, sociálním a rodinném poradenství či pomoc při získávání bydlení.

„Sociální prevenci lze ovšem klasifikovat i podle jiných kritérií. Podle rozsahu rozlišujeme prevenci plošnou (v rámci celé společnosti), skupinovou (zaměřenou na určité skupiny, např. mládež) nebo individuální (práce s konkrétním jedincem). Za podstatné lze

⁸ Společenských a ekonomických.

pokládat rozdělení na prevenci specifickou a nespecifickou“ (Kraus, 2008, s. 148). Specifická je zaměřena na konkrétní patologické jevy (delikvence, agrese, záškoláctví). Nespecifická se snaží celkově posílit osobnost, tak aby jedinec dokázal odolávat nástrahám různým patologickým jevům.

1.4.2 Intervence

System péče o delikventní děti a mládež v rámci sociální, trestní a preventivní politiky státu je tvořen státními orgány, ale i nestátními organizacemi. Tento systém je tvořen orgány činnými v trestním řízení, orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), probační a mediační službou, diagnostickými ústavami, středisky výchovné péče pro děti a mládež, neziskovými organizacemi a systémem včasné intervence. Někdy se jednotlivé typy institucí kombinují, mohou na sebe také navazovat dle úspěšnosti či potřeby daného jedince.

Orgány činné v trestním řízení jsou policie, státní zastupitelství a soudy pro mládež. Tyto orgány se delikventní mládeží zabývají, pokud se dítě mladší 15 let nebo mladistvý dopustí činu jinak trestného nebo provinění (Zákon č. 218/2003 Sb.).

Orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) – jejich činnost je vymezena zákonem č. 359/1999 Sb. Mezi hlavní činnosti OSPOD se řadí prevence narušení příznivého vývoje dítěte, opatření na ochranu dětí v krizových situacích, zprostředkování osvojení a pěstounské péče, sledování dětí v náhradní rodinné nebo ústavní péči a ochrana dětí před sociálně patologickými jevy (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Činnost Probační a mediační služby je vymezena zákonem č. 257/2000Sb., o probační a mediační službě. *„Zprostředkovává účinné a prospěšné řešení konfliktů spojených s trestnou činností, dále také zajišťuje alternativní tresty a opatření. Činnost je zaměřena na ochranu zájmů poškozených, společnosti a prevenci kriminality“ (Matoušek a Kroftová, 2003, s. 196-198). V rámci mladistvých delikventů je důležité vytvořit podmínky pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jeho dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází. V neposlední řadě slouží k ochraně před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění či kriminality.*

Diagnostické ústavy jsou určeny pro výkon ústavní a ochranné výchovy dětí a mladistvých. Tito klienti jsou do diagnostických ústavů umístováni na základě nařízení soudu a v některých případech na žádost rodičů. Po dvouměsíčním pobytu (Matoušek a Kroftová, 2003) jsou pak klienti rozmístěni do různých typů speciálních školských zařízení dle potřeby diagnostikovaného dítěte. Činnost diagnostických ústavů a školských zařízení upravuje zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

„Výchovné ústavy zajišťují výkon ústavní či ochranné výchovy dětí starších deseti let s vážnými poruchami chování. Jedinci jsou rozděleni do výchovných skupin, které odpovídají jejich zařazení do vzdělávacího programu“ (Matoušek a Kroftová, 2003, s. 156). Ústavní výchova je opatření nařizované soudem v občanskoprávním řízení podle zákona o rodině nezletilým do 18 let. Nařizuje se v případech, kdy jiné předcházející výchovné opatření nevedlo k nápravě, nebo rodiče nemohou výchovu dítěti zabezpečit. Zavádí se např. z důvodu záškoláctví, útěků z domova, užívání alkoholu a drog, krádeží, vloupání. Ochranná výchova je ochranné opatření ukládané soudem v trestním řízení. Její účel je preventivní a resocializační. Základní podmínkou je odsouzení a lze ji udělit pouze mladistvým.

Střediska výchovné péče pro děti a mládež poskytují pedagogickou a psychologickou pomoc dětem s riziky či projevy poruch chování. Snaží se o nápravu výchovného problému, nebo negativního chování, které nastalo u dítěte přibližně od 6 do 18 let věku s tím, že se pracuje nejen s jedincem, který se negativního chování dopouští, ale také s jeho nejbližším okolím, jako je rodina a škola. Poskytují také intervenci rodičům, zákonným zástupcům a školám. Nenahrazují jiná školská výchovná a poradenská pracoviště, naopak jejich služby doplňují a zároveň s dalšími zařízeními preventivně výchovné, poradenské a terapeutické péče většiny resortů spolupracují. Pobyt ve Středisku výchovné péče je tedy vždy na bázi určité dobrovolnosti dítěte, které má být na pobyt umístěno a nástup je možný pouze se souhlasem a ve spolupráci se zákonným zástupcem dítěte.

Do neziskových organizací bychom mohli zařadit např. streetwork, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, dobrovolnické projekty a domy napůl cesty. Tyto neziskové organizace jsou nedílnou součástí pro práci s dětmi a rodinami a také v prevenci kriminality.

2 VÝZKUMNÁ ČÁST

2.1 Cíl výzkumu

Cílem praktické části diplomové práce je zjistit míru vlastních zkušeností s delikventním jednáním u studentů maturitních i nematuritních oborů v Hradci Králové a jeho okolí. Práce ukazuje, jaké jednání se u těchto studentů vyskytuje nejčastěji.

Jako dílčí cíle jsem si stanovil zjistit, zda existuje rozdíl u zkušeností s delikventním jednáním mezi chlapci a dívkami, množstvím zkušeností mezi studenty maturitních a nematuritních oborů a vybrat nejčastější druh delikventního jednání.

Hlavní přínos práce vidím v možnosti poskytnutí zpětné vazby zúčastněným školám pro lepší zacílení prevence právě na nejčastěji se vyskytující formy delikventního jednání.

2.2 Výzkumné otázky

Na základě cílů práce jsem stanovil následující výzkumné otázky:

1. *Existuje rozdíl u zkušeností s delikventním jednáním mezi chlapci a dívkami?*
2. *Je signifikantní rozdíl mezi množstvím zkušeností s delikventním jednáním studentů maturitních a bez maturitních oborů?*
3. *Jaký je mezi studenty nejčastější druh delikventního jednání?*
- 4.

2.3 Formulace hypotéz

Po stanovení cílů a výzkumných otázek mé práce jsem vytvořil několik dalších hypotéz. Všechny hypotézy jsou zformulovány na základě mého subjektivního přesvědčení, osobní informovanosti a zkušenosti. Na základě odpovědí dotázaných respondentů budou buď potvrzeny, nebo vyvráceny v kapitole věnující se verifikaci hypotéz.

V první hypotéze vycházím především z tradičního pohledu společnosti na chlapce jako jedince s většími sklony ke vzdorovitosti a porušování pravidel. V dnešní době to už jistě nebude pravidlem, avšak předpokládám, že zde bude stále signifikantní rozdíl.

H1: „*Chlapci mají více zkušeností s delikventním jednáním než dívky.*“

U druhé hypotézy jde o častější projevy agrese a fyzického násilí u chlapců než u dívek. Zde vycházím stejně jako u třetí hypotézy spíše z vlastních zkušeností, se kterými jsem se setkal na základní a střední škole.

H2: „*Chlapci mají více zkušeností s delikventním jednáním obsahujícím fyzické násilí, než dívky.*“

H3: „*Dívky mají více zkušeností s kyberšikanou, než chlapci.*“

Další dvě hypotézy jsem vytvořil na základě vlastních zkušeností, poznatků při studiu a čerpání z odborné literatury. Proto předpokládám, že u studentů bez maturitních oborů a s horšími studijními výsledky, se bude delikventní jednání vyskytovat častěji.

H4: „*Studenti bez maturitních oborů, mají více zkušeností s delikventním jednáním než studenti maturitních oborů.*“

H5: „*Studenti s lepšími studijními výsledky mají méně zkušeností s delikventním jednáním než studenti s horšími studijními výsledky.*“

V šesté hypotéze předpokládám u všech studentů častější zkušenost s užíváním alkoholu než tabákových výrobků. Zde mé přesvědčení ovlivnila především dostupnost a tolerance alkoholu v naší společnosti, kdy alkohol bývá často i součástí některých kulturních a rodinných tradic. Dalším důvodem může být vliv mého okolí, kdy se pohybuji především v prostředí sportovců, kde užívání tabákových výrobků není až tak časté.

H6: „*Studenti mají více zkušeností s užíváním alkoholu, než tabákových výrobků.*“

Sedmá hypotéza říká, že mezi zkušenostmi s užíváním návykových látek studentů maturitních a bez maturitních oborů, není statisticky významný rozdíl.

H7: „*Není signifikantní rozdíl ve vlastních zkušenostech s užíváním návykových látek mezi studenty bez maturitních a maturitních oborů.*“

Poslední hypotézu jsem vytvořil především na základě vlastní zkušenosti. Většina studentů se v průběhu svého studia dostane do určitých konfliktů se svými spolužáky, žáky ostatních tříd, či dokonce s pedagogem. Také dostupnost a tolerance užívání alkoholických výrobků, tabákových výrobků, či dokonce měkkých drog.

H8: „*Více jak polovina respondentů má přímou či nepřímou zkušenost s delikventním jednáním.*“

2.4 Výběr výzkumného souboru

Do výzkumu se zapojili studenti ze středních škol a středních odborných učilišť nacházejících se na území města Hradec Králové a okolí. Tuto lokalitu jsem zvolil záměrně, díky dostupnosti ke školám ze svého bydliště a osobním zkušenostem s některými z nich.

Co největší reprezentativnosti výzkumného vzorku jsem se snažil dosáhnout tím, že otázky zodpovídali studenti z různých SOŠ a SOU, různých studijních oborů, různého věku a z různých ročníků. Pro větší dosah jsem krom tištěných dotazníků, které byly předávány osobně, rozhodl pro oslovení několika dalších škol elektronickou formou dotazníků.

2.5 Metoda sběru dat

V praktické části své diplomové práce jsem zvolil kvantitativní výzkumnou metodu. Jelikož bylo cílem získat co nejvíce informací od vysokého počtu respondentů, jako nástroj pro sběr dat jsem se rozhodl pro self-reportové dotazníky, jež jsou v této problematice nejčastěji využívané a tudíž i ověřené. V dotaznících jsem použil kombinaci uzavřených, polootevřených a otevřených otázek pro případné doplnění.

Self-report je subjektivní výpověď zkoumané osoby o sobě formou sebehodnocení (vědomé prožívání vlastní sociální pozice) nebo sebe posouzení (představa sebe sama v určité reálné nebo imaginární situaci). Jejich princip spočívá v dotazování respondentů z vybraného vzorku populace, zda se v určitém období dopustili trestných činů různého typu či jiných forem sociálně nežádoucího jednání. Pro jejich uvedení přitom není podstatné, zda byly odhaleny a vedly ke stíhání či potrestání (Maguire, 2007, s. 286).

Mezi největší výhody této metody patří možnost oslovení velkého počtu respondentů, zisk velkého kvanta informací a zajištění anonymity respondentům. Mezi slabé stránky této metody patří na druhou stranu omezené možnosti odpovědí, nutnost si vybrat a z toho vyplývající zkreslení výsledných odpovědí. Dotazník, jenž byl předložen respondentům, je uveden v příloze.

Co nejvyššího stupně validity jsem se snažil dosáhnout použitím a následnou korekcí již použitého dotazníku, ve výzkumu na podobné téma. „*Pro mnohé výzkumy se však hotové výzkumné nástroje nehodí, a proto výzkumníci zhotovují nové nástroje, anebo přizpůsobují svým záměrům již existující výzkumné nástroje*“ (Gavora, 2010, s. 70). Otázky jsem konstruoval tak, aby z jejich výsledků bylo možné mé hypotézy potvrdit, či vyvrátit.

Reliabilním (spolehlivým) měřením rozumíme takové, které nám při opakované aplikaci za stejných podmínek dává shodné výsledky. Reliabilitu určitého měření lze ověřovat více způsoby. „*K nejužívanějším patří opakovaná měření (tzv. test-retest reliabilita), měření paralelních testů či posuzování internální konzistence (tzv. půlení testu či split-half reliabilita)*“ (Hendl, 2004, s. 48). O posledně jmenovaném typu hovoříme v souvislosti s tím, že jednotlivé části měřicího instrumentu (například dotazníku), které se týkají téhož teoretického konceptu, by spolu měly výrazně korelovat.

Dotazníky užívané dnes, v rámci self-reportových studií, obvykle obsahují třicet i více položek, zahrnujících různé formy delikventního chování. „*Nelze přitom předpokládat, že respondent, který se dopustil jedné z nich, se automaticky dopustil také některé další (pokud někdo kradl v obchodě, neznamená to, že musí mít současně zkušenosti se skupinovou bitkou nebo s prodejem drog). Platí naopak, že vzhledem ke spíše malému rozšíření některých forem kriminality v populaci musíme očekávat, že většiny respondentů se bude týkat spáchání pouze malé části deliktů*“ (Thornberry, Krohn a Marvin, 2000, s. 33-83).

Podaná a Buriánek (2015) uvádí jako nevýhodu self-reportu jeho nízkou validitu. Dotázaný může úmyslně zkreslovat skutečnosti ve svůj prospěch nebo ve prospěch někoho jiného tak, aby se prezentoval v příznivém světle nebo aby byly zohledněny jeho osobní zájmy. Respondent se také může dopouštět chyb, mít zkreslený neobjektivní pohled, nebo mít sníženou schopnost analyzovat situaci. Vzhledem k tomu, že self-report je vždy retrospektivní, je validita závislá na tom, do jaké míry si respondent všechny okolnosti pamatuje. Pro zlepšení validity zůstávají respondenti většinou v anonymitě.

Tomášek (2013) říká, že mají-li vypovídat self-reportové výzkumy o rozsahu delikventního jednání v populaci, podaří se kriminologům dosti snadno získat poměrně velký vzorek ve vzdělávacích institucích, zatímco studie podchycující latentní kriminalitu mezi dospělou populací jsou naproti tomu spíše ojedinělé (Tomášek, 2010, s. 91-92).

Mezinárodní výzkum delikvence mládeže, který se v první vlně uskutečnil na počátku 90. let 19. století, po roce 2000 pokračoval. Celkem se do něj zapojilo 33 zemí, včetně České republiky, ve které výzkum organizovala Katedra sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. (Podaná, Buriánek, 2007) Výzkum se zaměřil na žáky šestých, sedmých a osmých tříd. Jeho cílem bylo zjistit prevalence delikventních a problémových forem chování, jakými jsou konzumace alkoholu, drog, různé násilné a majetkové delikty apod. Dále se zaměřili na jejich souvislost se sociálním prostředím a individuálními faktory. V dotazníku respondenti sami vypovídali o delikventních činech, kterých se dopustili. V české verzi byl výzkum ještě doplněn o vzdělání rodičů, posouzení důležitosti názorů autorit a výzkum hodnotových orientací.

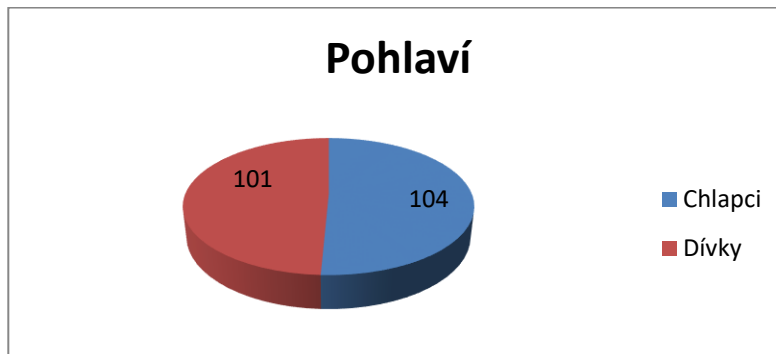
2.6 Metoda zpracování dat

U tištěných dotazníků proběhla vizuální kontrola, po které byla část dotazníků vyřazena. Vyhovující dotazníky byly následně přeneseny do datové matice, která byla sloučena s datovou maticí vytvořenou z dotazníků vyplněných na internetu. U hotové datové matice ještě jednou proběhla vizuální kontrola.

Data v matici byla kategorizována a kódována dle potřeb výzkumu. Pro následnou analýzu a práci s daty byl použit program MS Excel.

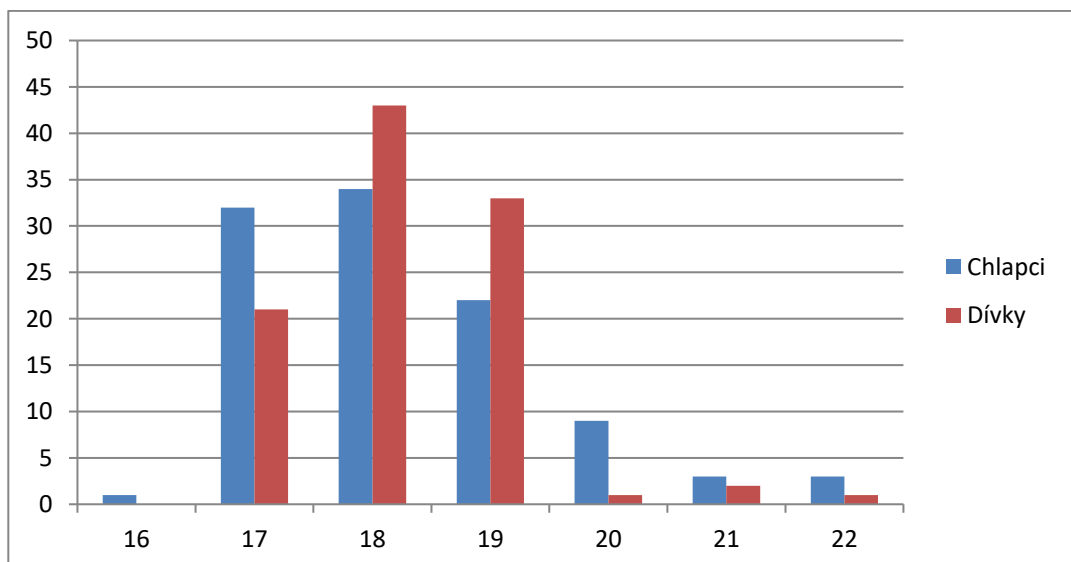
2.7 Interpretace výsledků

Graf č. 1: Pohlaví

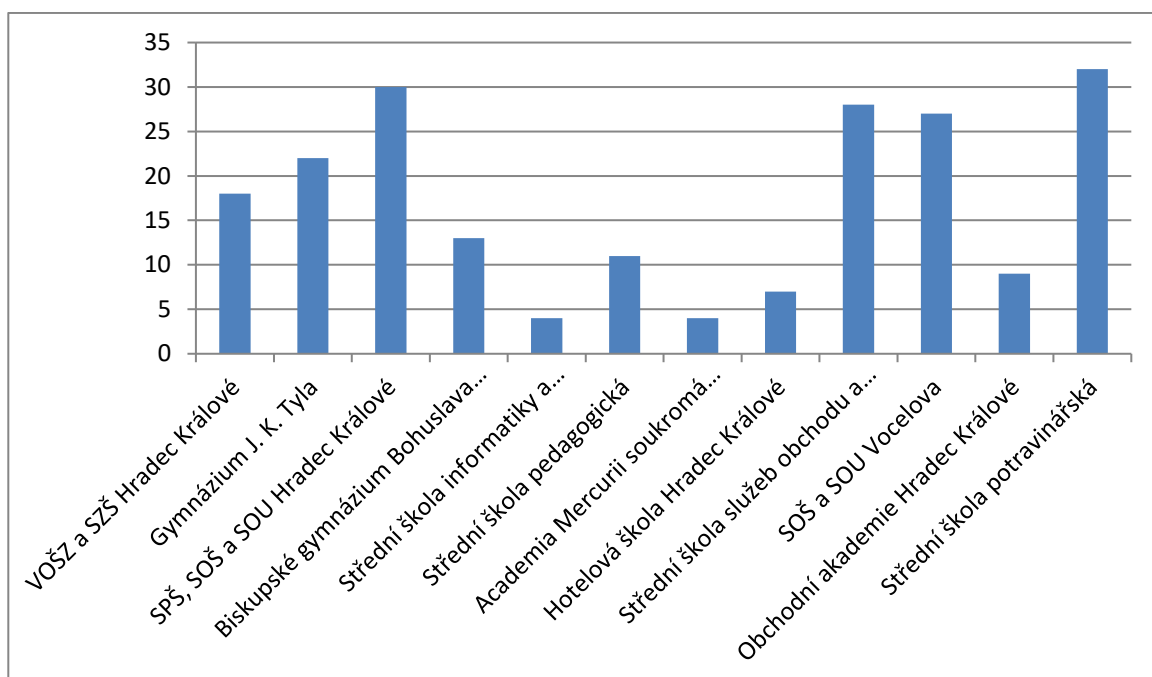
První graf nám zachycuje rozložení pohlaví respondentů mezi chlapce a dívky. Co největší reprezentativnost výběrového vzorku jsem se snažil dosáhnout právě pomocí stejnoměrného rozdělení pohlaví.

Graf č. 2: Věk respondentů

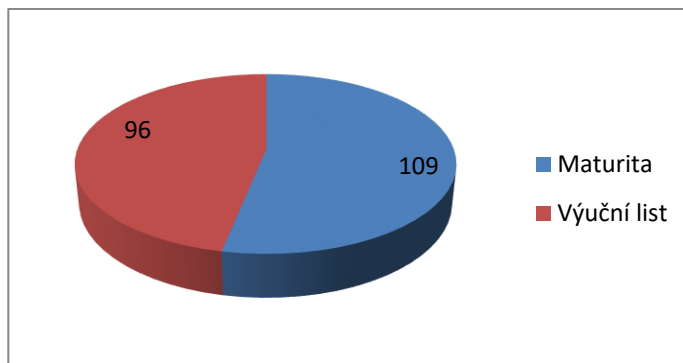
Druhý graf ukazuje věk respondentů. Jak jsem si již v práci výše vymežil, pracuji se vzorkem mládeže a můj výzkum byl zaměřen na studenty středních škol a středních odborných učilišť. Věk respondentů se pohybuje v rozmezí 16-22 let, přičemž největší část tvoří studenti třetích a čtvrtých ročníků (17-19 let).

Graf č. 3: Navštěvovaná škola

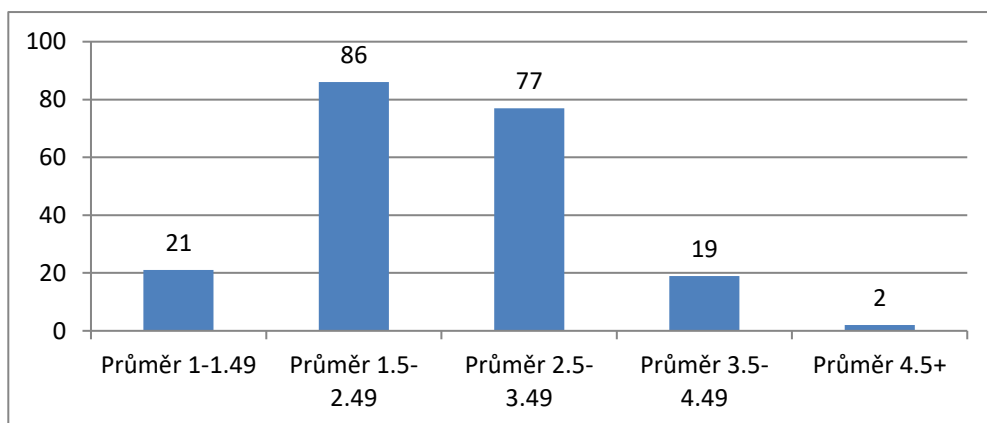
Jako další zde máme přehled škol, které respondenti navštěvují. Opět jsem volil co nejširší škálu zastoupení jednotlivých škol a oborů, pro lepší reprezentativnost výzkumného vzorku. Školy se nacházejí na území města Hradec Králové a jeho blízkého okolí. Tuto lokaci jsem volil záměrně z dostupnosti k těmto školám a předchozím zkušenostem s některými z nich. Do výzkumu se zapojily tyto školy: Vyšší odborná škola zdravotnická a Střední škola zdravotnická, Gymnázium Josefa Kajetána Tyla, SPŠ, SOŠ A SOU Hradec Králové, Biskupské gymnázium, Střední škola ekonomiky a informatiky, Střední škola pedagogická, Academia Mercurii, Hotelová škola Hradec Králové, Střední škola služeb, obchodu a gastronomie, Obchodní akademie Hradec Králové a Střední škola potravinářská.

Graf č. 4: Zakočnení studia

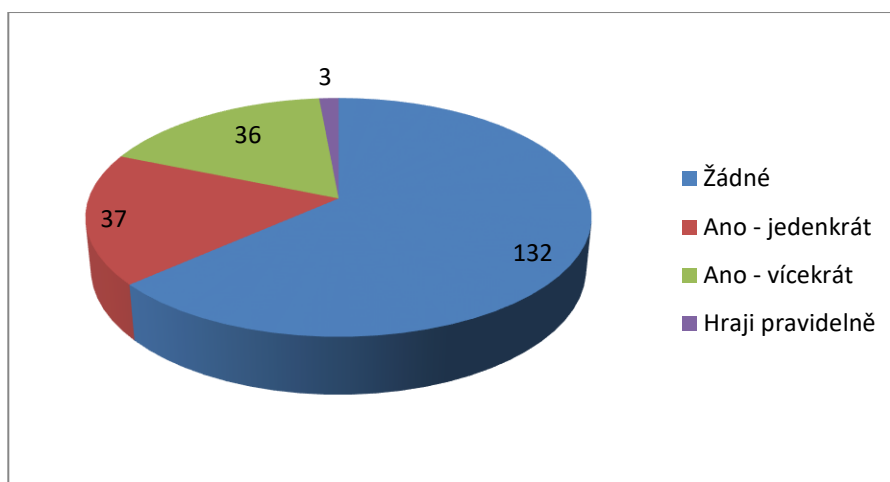
Jak jsem již zmiňoval, snažil jsem se o rovnoměrné zastoupení respondentů z řad maturantů i nematurantů, což se mi relativně povedlo. Výzkumu se zúčastnilo 109 studentů maturitních a 96 studentů nematuritních oborů.

Graf č. 5: Studijní výsledky

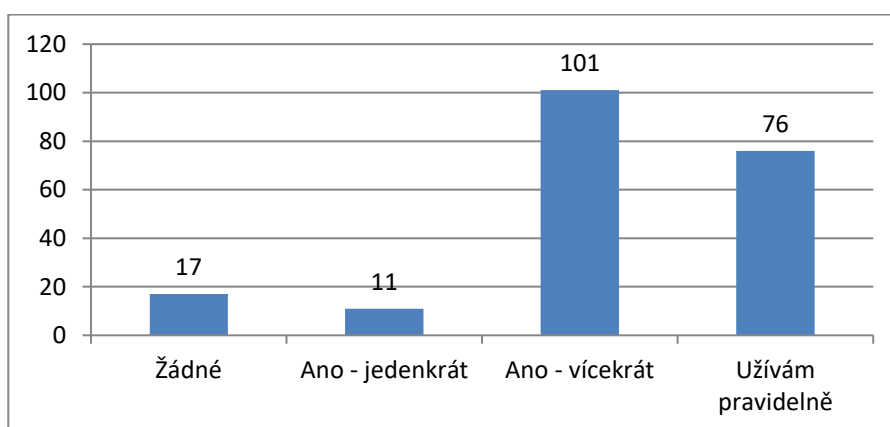
Jelikož byla jedna z hypotéz vázána na studijní výsledky, musel jsem do dotazníku zařadit i tuto otázku. Výsledky mi relativně pomohly, kdy jsem si mohl poměrně jednoduše rozdělit respondenty téměř na půl (s lepšími a horšími studijními výsledky). Pomocí tohoto rozdělení jsem následně ověřoval danou hypotézu.

Graf č. 6: Zkušenosti s hraním automatů, či jiných hazardních her

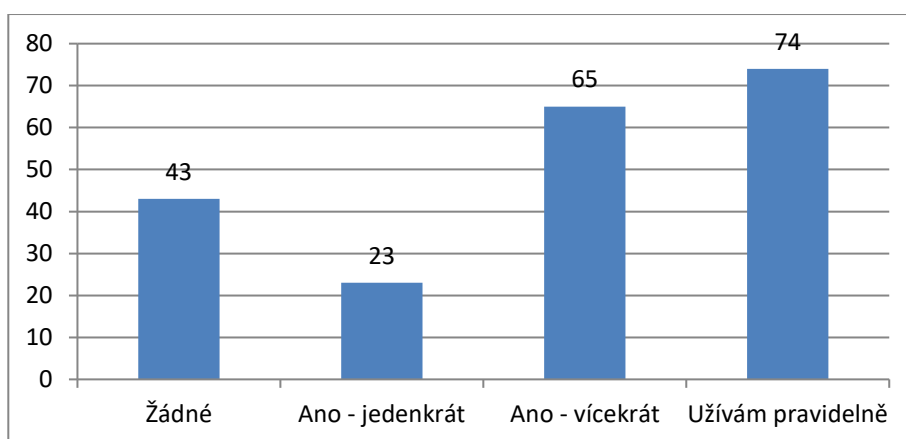
První graf týkající se přímo delikventního jednání je spojen s otázkou zkušeností s hazardní hrou. Více jak polovina respondentů uvedla, že nemají vůbec žádnou zkušenost. Necelých 20% pak označilo možnost jedné zkušenosti a dalších 20% už má více zkušeností s hraním hazardních her. Pouze 3 respondenti vybrali možnost pravidelného hraní.

Graf č. 7: Zkušenosti s kofeinem

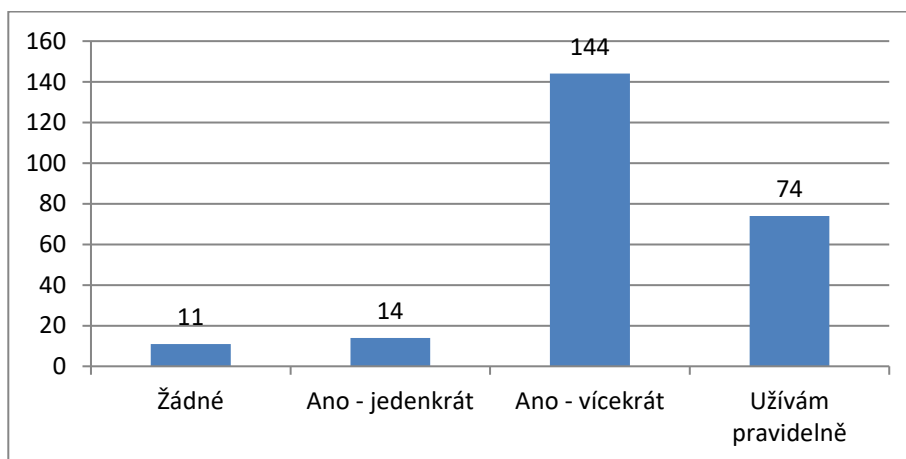
U zkušeností s kofeinem jsem podobné výsledky očekával, dokonce mne překvapilo zastoupení 17 respondentů, kteří doposud nemají žádnou zkušenost s kofeinem. Dalších 11 respondentů má s kofeinem pouze jednu zkušenost a 101 jich má zkušeností více. 76 respondentů pak zaškrtnulo pravidelné užívání kofeinu.

Graf č. 8: Zkušenosti s tabákovými výrobky

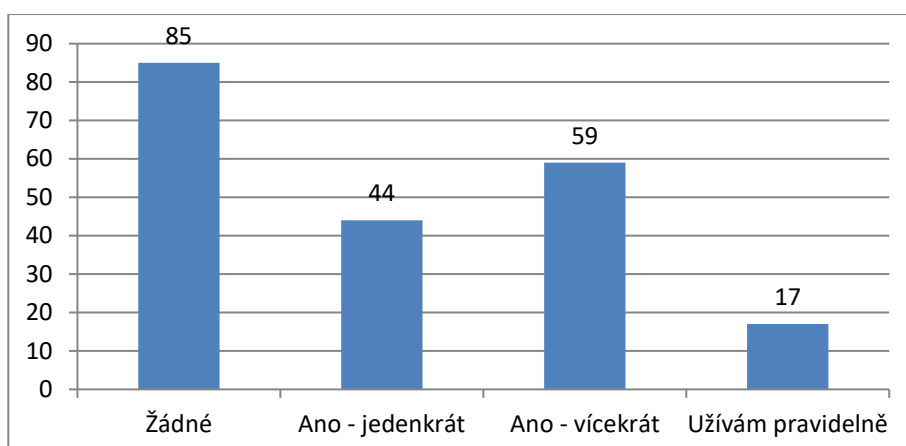
Tabákové výrobky nejsou v dnešní době ničím výjimečné, tudíž nikoho nejspíš nepřekvapí, že cca 75% dotazovaných už má nějakou zkušenost s některým z těchto produktů. 43 respondentů doposud žádnou zkušenost nemá, 23 pak okusilo jedenkrát, dalších 65 má více jak jednu a 74 pak užívá tabákové výrobky pravidelně.

Graf č. 8: Zkušenosti s alkoholem

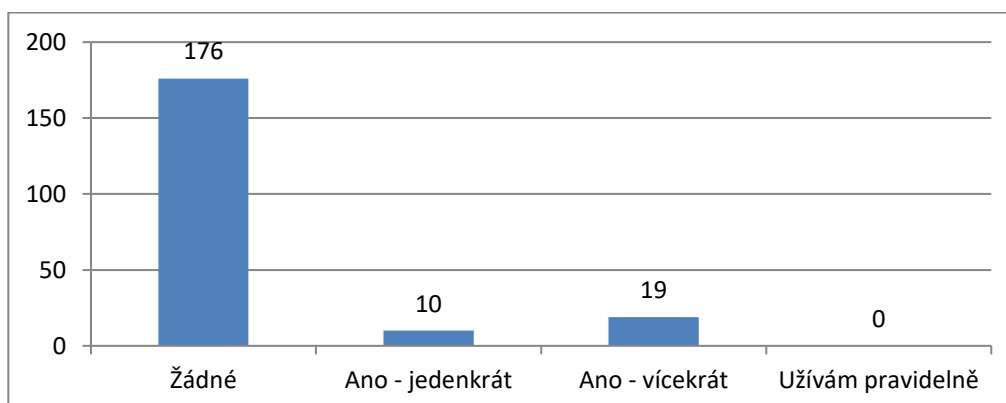
Alkohol je v české společnosti velice rozšířený i poměrně populární. Není se čemu divit, když je součástí i spousty našich tradic. V grafu můžeme vidět, že pouze 25 respondentů má jednu, nebo žádnou zkušenost s alkoholem. 144 dotazovaných (nad polovina) má více zkušeností a 74 dokonce uvedlo pravidelnou konzumaci alkoholu.

Graf č. 9: Zkušenosti s marihuanou

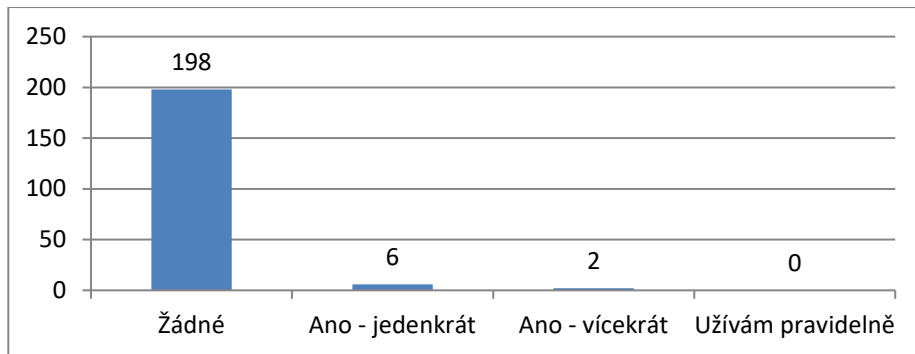
Marihuana patří v dnešní době k nejrozšířenějším a nejdostupnějším měkkým drogám. Téměř polovina (42%) nemá s touto návykovou látkou ani jednu zkušenost. Větší polovina se pak skládá ze 44 studentů s ojedinělou zkušeností, 59, kteří užili více jak jednou a 17 pravidelně užívajících dotazovaných.

Graf č. 10: Zkušenosti s extází

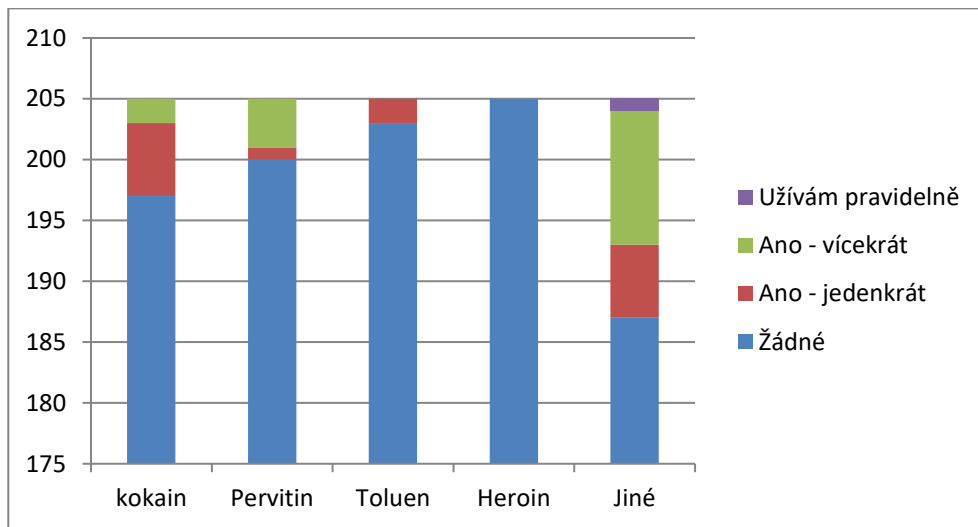
Další graf je zaměřený na zkušenosti s extází (často známá jako taneční droga, či droga lásky). U této otázky 86% nemá žádnou zkušenost s touto drogou. Deset dotazovaných uvedlo jedno setkání a dalších 19 pak vícenásobnou zkušenost. Možnost pravidelného užívání pak v dotazníku nevybral nikdo.

Graf č. 11: Zkušenosti s LSD

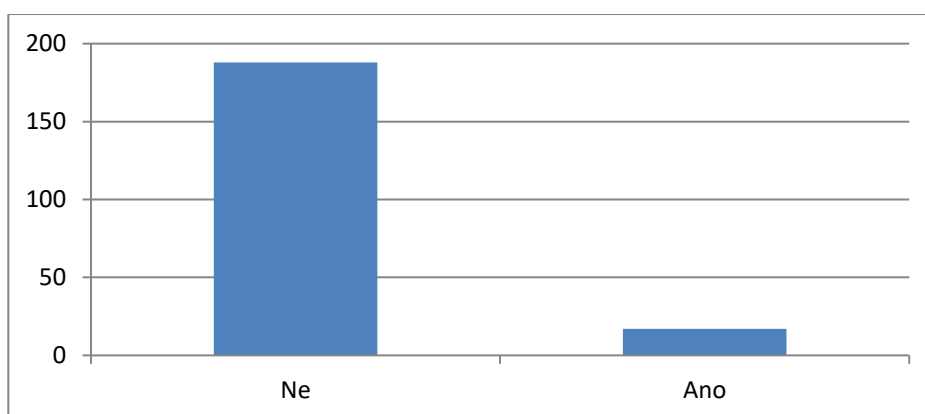
S touto návykovou látkou nemá drtivá většina respondentů žádnou zkušenost. Šest z nich, však přišlo s touto látkou do styku jednou a dva vícekrát. Pravidelné užívání neuvedl žádný z dotazovaných.

Graf č. 12: Zkušenosti s jinými návykovými látkami

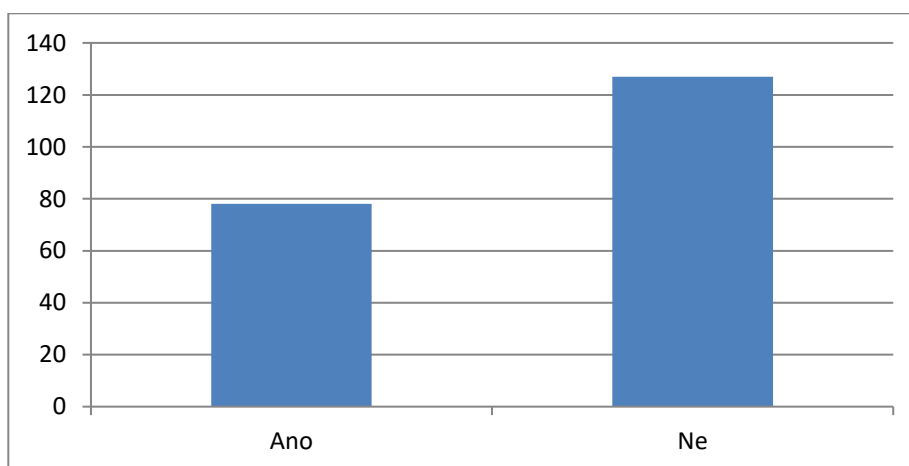
Tento graf se věnuje zkušenostem s tvrdými drogami. S kokainem přišlo do kontaktu 8 respondentů, dva z toho pak vícekrát. Další otázka směřovala k pervitinu, kde jeden respondent uvedl jednu zkušenost s touto drogou a 4 dokonce vícenásobnou zkušenost. Třetí návykovou látkou z této kategorie byl toluen, se kterým se jednou setkali 2 dotazovaní. U heroinu jsem zjistil 100% shodu na žádné zkušenosti s tímto typem drogy. Kategorie jiné by nás mohla lehce znepokojovat, avšak popisky u možnosti jiné se týkali převážně čokolády, prášků na různé bolesti a pro podporu spánku.

Graf č. 13: Distribuce či výroba návykových látek

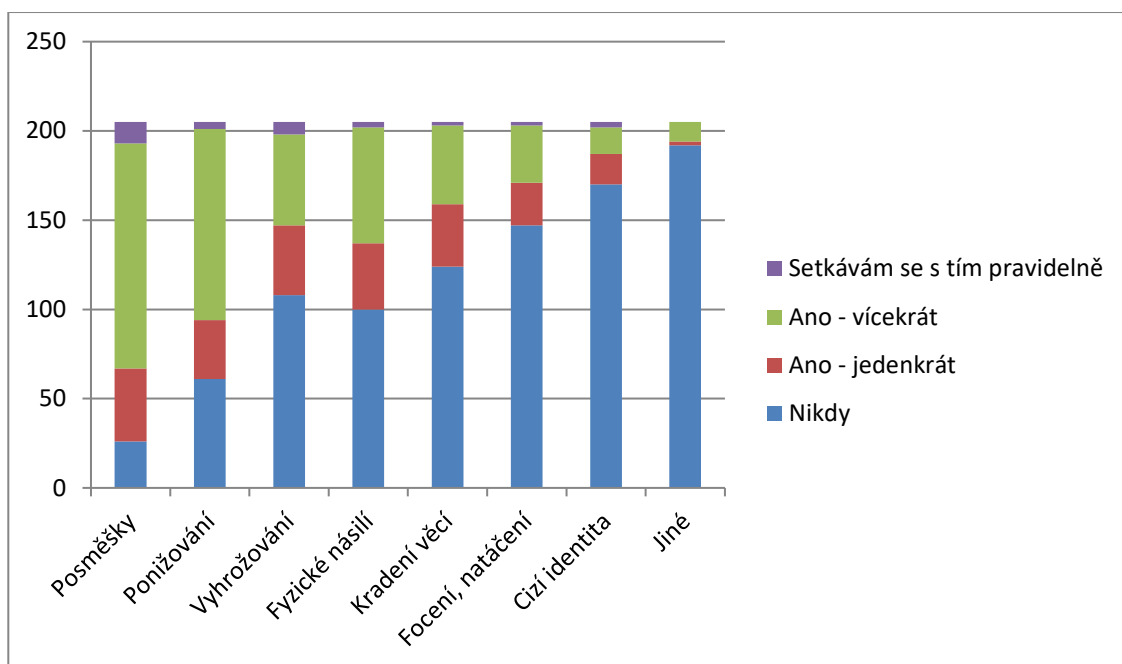
Otázka č. 9 se ptala na zkušenost s výrobou či distribucí návykových látek. Zde byla jasná převaha 92% bez jakékoliv zkušenosti, avšak stále 17 dotazovaných uvedlo, že danou zkušenost mají.

Graf č. 14: Poškození cizí věci

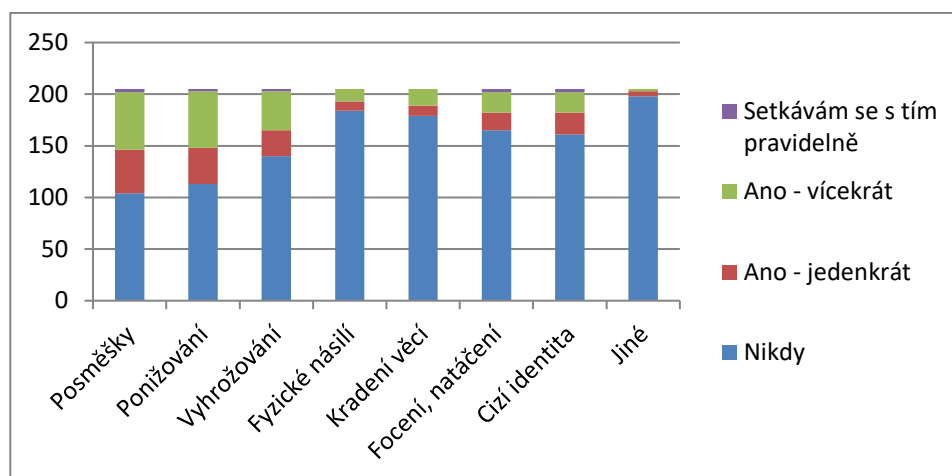
Otázka na poškození cizí věci nám říká, že 38% respondentů něco takového udělala. Díky doplňující otázce na popis věci, či události, jsem se však dozvěděl, že šlo převážně o pomalované sešity, neúmyslné poškození spolužákovi věci, rozbití okna balónem apod. V ojedinělých případech šlo o sprejování, či vážné poškození cizího majetku. Tyto odpovědi byly ovšem tak ojedinělé, že je nelze generalizovat.

Graf č. 15: Šikana

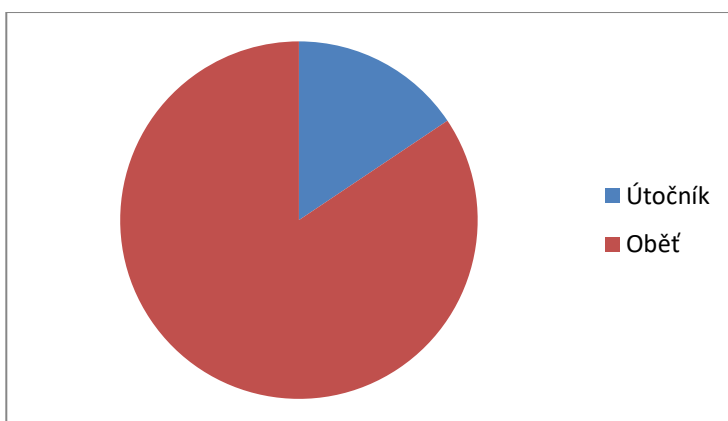
Tento graf nám ukazuje výsledky vyplívající z otázek zaměřených na šikanu. Je zde patrné, že posměšky, ponižování, vyhrůžování či dokonce fyzické násilí, není na našich školách nic zvláštního. U posměšků byla zjištěna hodnota 87%, kdy studenti přicházejí do kontaktu s tímto projevem chování a 138 dokonce vícekrát, nebo pravidelně. Ponižování zažilo asi 70% všech dotazovaných a opět se převážně nejednalo o jednorázový čin. S vyhrůžováním se setkala 97 respondentů a 58 z nich více než jednou. Fyzické násilí zažilo 51% z toho 70% více jak jednou. Krádeže věcí nabyly hodnoty 40% u přímé zkušenosti s tímto projevem. Větší polovina pak uvedla, že šlo o opakované jednání. U nevhodného focení, natáčení a umístování na sociální síť bylo 71% bez jakékoliv zkušenosti, 12% se s tímto projevem setkala jednou a 16% vícekrát. S vydáváním se za cizí identitu pak mělo zkušenost cca 15% dotazovaných.

Graf č. 16: Kyberšikana

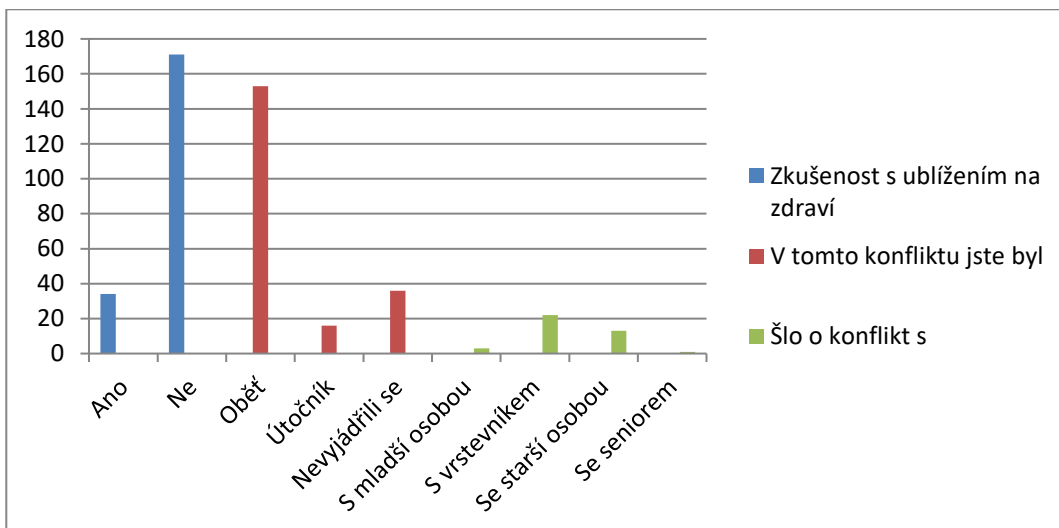
Stejně okruhy jako u předchozí otázky jsem položil i v případě kyberšikany. U té jsem došel k podobným výsledkům, avšak méně častým projevům. V případě posměšků jsem zaznamenal 48% dotazovaných se zkušeností s tímto projevem. U 23% se jednalo o jednorázový čin a u 26% šlo o opakující se proces. S ponižováním přes internet se jednou setkala 17% respondentů a 23% pak vícekrát. Vyhrožování zažilo 65 dotazovaný z toho 25 v ojedinělém případě. Fyzické násilí zde není asi ani příliš možné, přesto jsem však zaznamenal 21 odpovědí s tímto projevem. S krádeží věcí se pak potýkalo 26 respondentů, kdy v 16-ti případech se jednalo o opakovaný čin. Focení, natáčení a nevhodné umístování na sociální síť bylo v dotazníku zaznamenáno 40x. Ve více jak polovině případů se pak jednalo o opakované, či pravidelné delikventní jednání. Vydávání se za cizí identitu mělo téměř totožné hodnoty, pouze u jednorázové zkušenosti jsem zaznamenal více o 4 respondenty.

Graf č. 17: Strana konfliktu

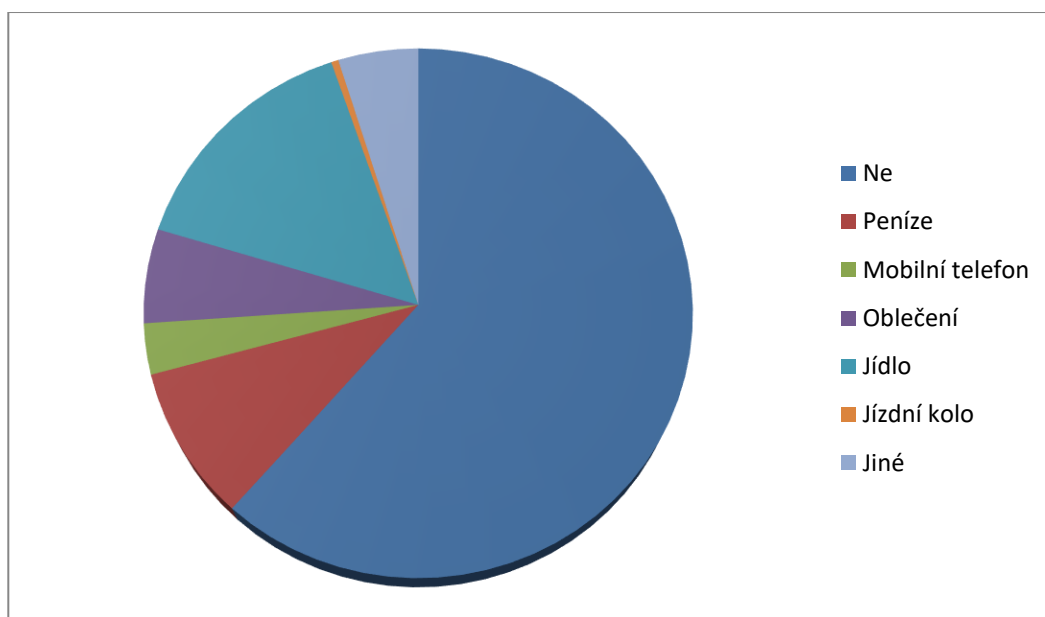
Graf č. 17 nám ukazuje, na jaké straně konfliktu stáli nejčastěji naši respondenti. Z grafu nám jasně vyplývá, že v drtivé většině případů (173) se jednalo o oběti delikventního jednání. Třicet dva respondentů se přiznalo, že byli v tomto případě útočníky.

Graf č. 18: Ublížení na zdraví

Další graf se věnuje otázce zkušenosti s ublížením na zdraví. V prvních dvou sloupcích můžeme vidět, že 171 dotazovaných s tímto projevem zkušenost nemá, ale 34 ano. Dále jsem opět zjišťoval, kdo konflikt vyvolal. Zde bylo 16 útočníků a 153 dotazovaných označilo, že při konfliktu byli obětí. Poslední otázka byla směřována na účastníky konfliktu. Ve 3 případech šlo o konflikt s mladší osobou, 22 s vrstevníkem, 13 se starší osobou a jeden případ konfliktu se seniorem.

Graf č. 19: Krádeže

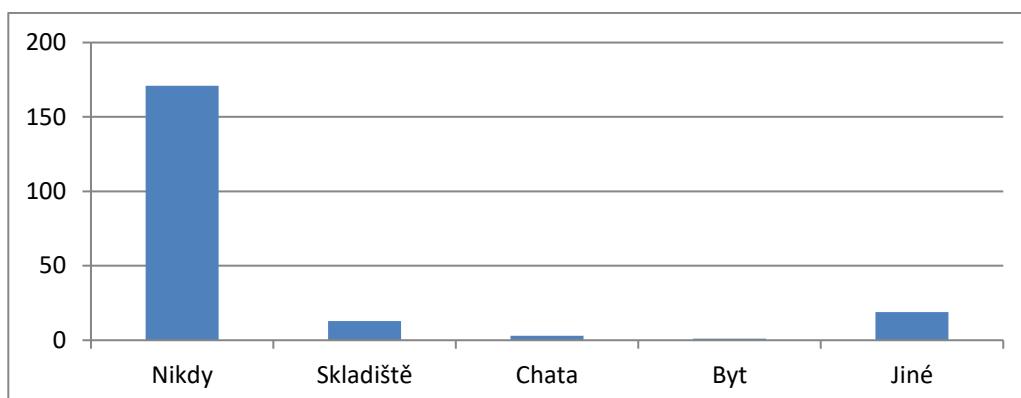
Tato baterie otázek se věnovala krádežím. 139 dotazovaných uvedlo žádnou zkušenost s krádeží, zbylých 66 pak alespoň nějakou zkušenost má. Peníze kradlo 9% z celkových 38%. Dalších 10% se dělí mezi krádež jízdních kol, mobilních telefonů či oblečení. Největší zastoupení zde má krádež jídla. Předpokládám však, že to byly spíše drobné předměty, jako jsou sušenky, sladkosti, apod. V kategorii jiné pak většina dotazovaných uváděla převážně drobné předměty a drogerii (rtěnky, gumičky, tužky, apod.).

Graf č. 20: Vloupaní se do cizího vozidla

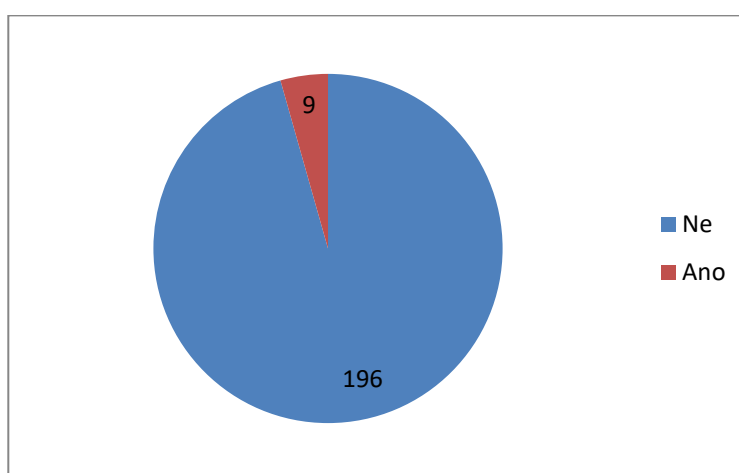
Vloupaní do cizího vozidla se dopustili 4 respondenti. Všichni pak uvedli, že jako příčina jejich vloupaní byla krádež zapomenutých věcí ve vozidle.

Graf č. 21: Vloupaní se do cizího objektu

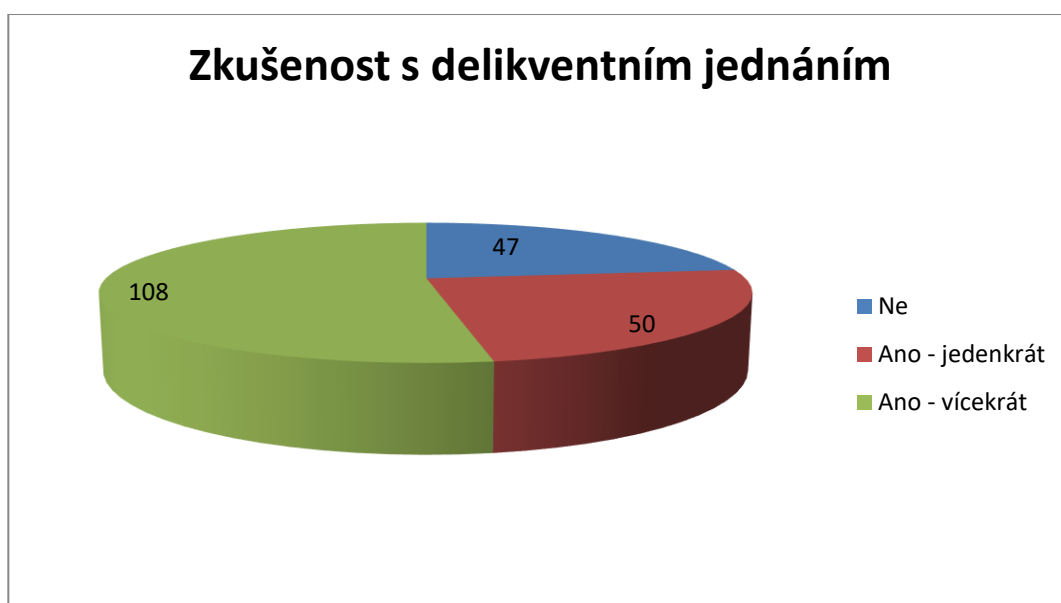
Vloupaní do cizího objektu už mělo o něco větší zastoupení. Zkušenost s tímto projevem chování uvedlo 34 respondentů. Z toho 13 se jich vloupalo do skladiště, 3 do chat, 1 do bytu a 19 zvolilo možnost jiné. V doplňkové otázce jsem se dozvěděl, že šlo především o staré opuštěné budovy, statky, či chátrající domy.

Graf č. 22: Úmyslné maření výkonu úředního rozhodnutí

Úmyslného maření úředního rozhodnutí se dopustilo 9 dotazovaných. Tímto bodem myslím například návštěvu kulturních, či sportovních akcí, na které byl dotazovanému vydán zákaz, úmyslné zatajení, či zkreslení události při soudním či policejním vyšetřování apod.

Graf č. 23: Vlastní zkušenost s delikventním jednáním

Poslední graf pak zaznamenává přímou či nepřímou zkušenost s delikventním jednáním, kdy 47 respondentů vybralo možnost žádné zkušenosti, 50 má minimálně jednu zkušenost a zbylých 108 označilo více jak jednu zkušenost s těmito projevy chování.

2.8 Verifikace hypotéz

Verifikace hypotéz znamená ve vědeckém výzkumu rozbor pomocí matematické statistiky. „Získáváme hromadná data, z nichž následně tyto hromadné jevy sledujeme a podrobujeme je analýze“ (Chráška, 2007, s. 16).

Hypotézy ověřuji pomocí testu Chí-kvadrát pro kontingenční tabulku, v nichž byla odhalena významnost nashromážděných četností. Stanovené hypotézy na základě statistického bádání potvrzují, či vyvracím.

H0: empirická četnost = teoretická četnost

H1: empirická četnost \neq teoretická četnost

H1: „Chlapci mají více zkušeností s delikventním jednáním než dívky.“

<i>Empirické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	134	29	163
Dívky	132	18	150
Celkem	266	47	313

<i>Teoretické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	138,524	24,476	163
Dívky	127,476	22,524	150
Celkem	266	47	313

<i>Testové kritérium</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	0,148	0,836	0,984
Dívky	0,161	0,909	1,07
Celkem	0,309	1,745	2,054

$$\text{TK: } \chi^2 = \sum (\text{empirická četnost} - \text{teoretická četnost})^2 / \text{teoretická četnost} = 2,054$$

$$\text{KH: } x^2_{\alpha} ((r - 1) \times (s - 1)) = 3,841459$$

V první hypotéze nám testové kritérium vyšlo 2,054. Při kritické hodnotě 3,841459 je tedy TK nižší, a proto přijímáme H0: Mezi zkušenostmi chlapců a dívek s delikventním jednáním není statisticky významný rozdíl. H1 tedy zamítám.

H2: „Chlapci mají více zkušeností s delikventním jednáním obsahujícím fyzické násilí, než dívky.“

<i>Empirické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	131	224	355
Dívky	93	228	321
Celkem	224	452	676

<i>Teoretické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	117,633	237,367	355
Dívky	106,366	214,633	321
Celkem	224	452	676

<i>Testové kritérium</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	1,519	0,753	2,272
Dívky	1,68	0,832	2,512
Celkem	3,199	1,585	4,784

$$\text{TK: } \chi^2 = \sum (\text{empirická četnost} - \text{teoretická četnost})^2 / \text{teoretická četnost} = 4,784$$

$$\text{KH: } \chi^2_{\alpha} ((r - 1) \times (s - 1)) = 3,841459$$

Ve druhé hypotéze nám testové kritérium překročilo kritickou hodnotu. V tomto případě můžeme H2: „*Chlapci mají více zkušeností s delikventním jednáním obsahujícím fyzické násilí, než dívky*“ přijmout.

H3: „*Dívky mají více zkušeností s kyberšikanou, než chlapci.*“

<i>Empirické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	344	259	603
Dívky	288	273	561
Celkem	632	532	1164

<i>Teoretické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	327,402	275,598	603
Dívky	304,598	256,402	561
Celkem	632	532	1164

<i>Testové kritérium</i>	Ano	Ne	Celkem
Chlapci	0,841	1	1,841
Dívky	0,904	0,523	1,427
Celkem	1,745	1,523	3,268

$$\text{TK: } \chi^2 = \sum (\text{empirická četnost} - \text{teoretická četnost})^2 / \text{teoretická četnost} = 3,268$$

$$\text{KH: } \chi^2_{\alpha} ((r - 1) \times (s - 1)) = 3,841459$$

U třetí hypotézy nám opět vyšla kritická hodnota vyšší než testové kritérium. Opět tedy zamítáme H3 a nemůžeme s jistotou říci, že dívky mají výrazně více zkušeností s kyberšikanou než chlapci. Přijímáme H0.

H4: „*Studenti bez maturitních oborů, mají více zkušeností s delikventním jednáním než studenti maturitních oborů.*“

<i>Empirické četnosti</i>	Ano	Ne	<i>Celkem</i>
Maturitní obory	112	37	149
Bez maturitní obory	154	10	164
Celkem	266	47	313

<i>Teoretické četnosti</i>	Ano	Ne	<i>Celkem</i>
Maturitní obory	126,626	22,374	149
Bez maturitní obory	139,374	24,626	164
Celkem	266	47	313

<i>Testové kritérium</i>	Ano	Ne	<i>Celkem</i>
Maturitní obory	1,689	9,561	11,25
Bez maturitní obory	1,535	8,687	10,222
Celkem	3,224	18,248	21,472

$$TK: \chi^2 = \sum (\text{empirická četnost} - \text{teoretická četnost})^2 / \text{teoretická četnost} = 21,472$$

$$KH: \chi^2_{\alpha} ((r - 1) \times (s - 1)) = 3,841459$$

Čtvrtá hypotéza se týkala porovnání studentů maturitních a bez maturitních oborů. Jelikož nám testové kritérium celkem jednoznačně přesáhlo kritickou hodnotu, můžeme prohlásit, že studenti maturitních oborů mají méně zkušeností s delikventním jednáním a existuje zde statisticky významný rozdíl. Hypotéza číslo 4 je tedy potvrzena.

H5: „Studenti s lepšími studijními výsledky mají méně zkušeností s delikventním jednáním než studenti s horšími studijními výsledky.“

<i>Empirické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti s lepšími studijními výsledky (107)	124	31	155
Studenti s horšími studijními výsledky (98)	142	16	158
Celkem	266	47	313

<i>Teoretické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti s lepšími studijními výsledky (107)	131,725	23,275	155
Studenti s horšími studijními výsledky (98)	134,275	23,725	158
Celkem	266	47	313

<i>Testové kritérium</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti s lepšími studijními výsledky (107)	0,453	2,564	3,017
Studenti s horšími studijními výsledky (98)	0,444	2,515	2,959
Celkem	0,897	5,079	5,976

$$\text{TK: } \chi^2 = \sum (\text{empirická četnost} - \text{teoretická četnost})^2 / \text{teoretická četnost} = 5,976$$

$$\text{KH: } \chi^2_{\alpha} ((r - 1) \times (s - 1)) = 3,841459$$

Testové kritérium páté hypotézy vyšlo 5,976, čímž opět překročilo kritickou hodnotu. Můžeme tedy předpokládat, že studenti s horšími studijními výsledky mají více zkušeností s delikventním jednáním, než ti s lepšími. Přijímáme hypotézu číslo 5.

H6: „Studenti mají více zkušeností s užíváním alkoholu, než tabákových výrobků.“

<i>Empirické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti se zkušenostmi s tabákových výrobků	375	43	418
Studenti se zkušenostmi s alkoholem	410	11	421
Celkem	785	54	839

<i>Teoretické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti se zkušenostmi s tabákových výrobků	391,097	26,903	418
Studenti se zkušenostmi s alkoholem	393,903	27,097	421
Celkem	785	54	839

<i>Testové kritérium</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti se zkušenostmi s tabákových výrobků	0,663	9,631	10,294
Studenti se zkušenostmi s alkoholem	0,658	9,562	10,22
Celkem	1,321	19,193	20,514

$$TK: \chi^2 = \sum (\text{empirická četnost} - \text{teoretická četnost})^2 / \text{teoretická četnost} = 20,514$$

$$KH: x^2_{\alpha} ((r - 1) \times (s - 1)) = 3,841459$$

V šesté hypotéze nám testové kritérium opět překročilo kritickou hodnotu. Můžeme tak potvrdit hypotézu č. 6. Studenti mají více zkušeností s užíváním alkoholu, než tabákových výrobků. Vidíme, že zde existuje statisticky významný rozdíl.

H0: „Není signifikantní rozdíl ve vlastních zkušenostech s užíváním návykových látek mezi studenty bez maturitních a maturitních oborů.“

<i>Zkušenosti s užíváním návykových látek</i>			
<i>Empirické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti maturitních oborů	790	814	1604
Studenti bez maturitních oborů	755	709	1464
Celkem	1545	1523	3068

<i>Zkušenosti s užíváním návykových látek</i>			
<i>Teoretické četnosti</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti maturitních oborů	807,751	796,249	1604
Studenti bez maturitních oborů	737,249	726,751	1464
Celkem	1545	1523	3068

<i>Zkušenosti s užíváním návykových látek</i>			
<i>Testové kritérium</i>	Ano	Ne	Celkem
Studenti maturitních oborů	0,39	0,396	0,786
Studenti bez maturitních oborů	0,427	0,434	0,861
Celkem	0,817	0,83	1,647

$$TK: \chi^2 = \sum (\text{empirická četnost} - \text{teoretická četnost})^2 / \text{teoretická četnost} = 1,647$$

$$KH: x^2_{\alpha} ((r - 1) \times (s - 1)) = 3,841459$$

Testové kritérium sedmé hypotézy je 1,647, což znamená, že kritická hodnota nebyla překročena. Nulová hypotéza je tedy potvrzena. Neexistuje signifikantní rozdíl ve vlastních zkušenostech s užíváním návykových látek mezi studenty bez maturitních a maturitních oborů.

H7: „Více jak polovina respondentů má přímou či nepřímou zkušenost s delikventním jednáním.“

Poslední hypotéza byla vyhodnocena analýzou grafu č. Graf č. uvádí přímou či nepřímou zkušenost s delikventním jednáním. Jak je z grafu patrné, téměř 71% respondentů má přímou či nepřímou zkušenost s delikventním jednáním. Díky tomuto porovnání můžeme hypotézu číslo 7 potvrdit.

Diskuze

Při srovnání s dalšími výzkumy, věnující se podobné problematice delikventního jednání, jsem dospěl k podobným výsledkům, jaké přinesly již uskutečněné výzkumy. Ostatní výzkumy jsem se bral jako tzv. „odrazový můstek“, kdy jsem si několik z nich prostudoval, zjistil, jaké metody jsou v této problematice využívány a jaké jsou nejčastější chyby a nástrahy těchto výzkumů. Sám jsem nenašel úplně stejný výzkum, který jsem prováděl, avšak je jich spousta podobných. Liší se především věkovým rozdílem výzkumného vzorku, zaměřením na konkrétnější, či obecnější delikty, nebo na celkovou kriminalitu.

Výsledky mého výzkumu jsem v některých případech očekával, avšak odpovědi u některých otázek jsem opravdu nečekal. Především šlo o zkušenosti s látkami typu LSD, kokain, pervitin, či toluen. Otázka, u které jsem se nejvíce pozastavil, se týkala šikany a kyberšikany, kdy u velké části kategorií respondenti označovali možnosti s opakovanou zkušeností.

Delikvence mládeže je v dnešní době, dle mého názoru, na poměrně vysoké úrovni. Při sledování přístupu k morálce, uznávání autorit a podobných věcí v dnešní době, by se podle mého názoru této problematice mělo věnovat daleko více pozornosti. Delikvence je posledním krokem před kriminalitou mládeže a jak ukazují výsledky i z mého výzkumu, v dnešní době je delikventní jednání běžnou součástí našich životů. Z celého výzkumného vzorku mělo přes 75% respondentů přímou, či nepřímou zkušenost s jedním z projevů tohoto chování, což je pro mě obrovské číslo. I z tohoto důvodu jsem si zvolil právě toto téma, jelikož výsledky mého dotazníkového šetření budou moci být poskytnuty školám jako zpětná vazba. Díky výsledkům zjistí, jaké druhy delikvence se u nich na škole vyskytují nečastěji a třeba právě díky tomu budou moci lépe zacílit a využít jejich preventivní programy.

Závěr

Tématem předložené práce je fenomén delikventního jednání mezi mládeží na středních školách a středních odborných učilištích. Toto téma jsem si vybral, protože se v mých očích stále zvyšuje delikvence mládeže, upadá morálka a lidé delikventní jednání začínají v určitých situacích a na určitých místech brát „normu“. Sám jsem absolvoval praxi v zařízení zabývajícím se volnočasovými aktivitami a prevencí proti patologickému jednání u

dětí. Dovolím si tvrdit, že stačí především zájem, pozornost, a najít způsobu jak s danými jedinci pracovat a jejich chování a pohled na věci nabudou úplně nový rozměr.

Teoretická část práce je členěna do několika kapitol, ve kterých jsem se snažil lehce přiblížit problematiku delikventního jednání a vymežit základní pojmy spojené s daným tématem. V další kapitole jsem se věnoval právním aspektům, kde jsem se zaměřil na vymezení trestní odpovědnosti v ČR, alespoň částečně přiblížit zákon, který upravuje soudnictví ve věcech mládeže a nastínit opatření, která u nás ze zákona fungují. Třetí kapitola nese název Etiologie delikvence mládeže, kde popisují a představují biologicko-psychologické, psycho-sociální a sociologické teorie vzniku delikvence. Poslední kapitola teoretické části se věnuje intervenci při delikventním jednání a prevenci na předcházení tomuto jevu.

V praktické části popisují metodologii, představují své hypotézy, interpretují data, která mi z výzkumu vyšla a statisticky ověřuji hypotézy. Cílem práce bylo zjistit míru vlastních zkušeností mládeže s delikventním jednáním, jež se ukázala jako relativně vysoká. Povedlo se mi shromáždit i rovnoměrné zastoupení jak chlapců a dívek, tak maturantů a nematurantů, což byla jedna z mých hlavních obav. Do dotazníkového šetření se navíc zapojilo více škol i oborů, za což jsem byl rád kvůli reprezentativnosti výzkumného vzorku. Veškerá data jsem později kódoval a převedl je do datové matice, pro jednodušší a přehlednější práci s nimi.

Ve společnosti stoupá pocit narůstajícího výskytu delikventního chování mezi dětmi i mládeží a s tím je úzce spojený problém prevence. Mezi hlavní otázky stále patří, co nejvíc ovlivňuje predispozice k tomuto chování. Dnešní odborníci stále více připouštějí multifaktoriální příčiny, kdy se jasně nedá určit pouze jeden jediný faktor. Základem jsou biologické predispozice, ale v dnešní době je přikládána větší váha výchově, zvládání stresových situací, vlivům okolí, vrstevníků, nebo třeba médiím. Proto bychom sami měli smysluplně využívat náš volný čas, jít tak příkladem, nebo dokonce spolupracovat s organizacemi zaměřujícími se na prevenci proti sociálně patologickému chování mládeže. To je jeden ze způsobů, jak zmírnit růst delikventního jednání. Nemuseli bychom se pak zaměřovat pouze na práci s jedinci, kteří se již delikventně chovali.

Seznam použité literatury:

1. BALTAG T., HOCHLOVÁ N., MYŠKOVÁ L., *Porovnání systémů péče o delikventní děti a mládež v ČR, Německu, VB, Francii a Chorvatsku*, 1. vyd., Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2017, ISBN 978-80-7481-203-3.
2. BARTKO, Daniel. *Moderní psychohygienu*. 2. dopl. vyd. Praha: Panorama, 1980. Pyramida (Panorama).
3. BAŠTECKÁ, Bohumila. *Klinická psychologie v praxi*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-735-3.
4. CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Trestní právo procesní*. 4., aktualiz. a přeprac. vyd. Praha: Linde, 2006. Vysokoškolské právnické učebnice. ISBN 80-7201-594-x.
5. EYSENCK H. J., *Crime and Personality*. London: Rotleuge and Kegan, 1964.
6. EYSENCK H. J., EYSENCK S. G. B., *Eysenckovy osobnostní dotazníky pro dospělé*. Bratislava, Psychodiagnostika, 1993.
7. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2781-3.
8. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.
9. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-014-0.
10. FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-772-9.
11. FISCHER, Slavomil, RABOCH Jiří, ŽUKOV Ilja. *Analýza struktury hodnot a potřeb odsouzených v průběhu uvěznění*. Československá psychologie, 2008, 52, č. 4
12. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JÚVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
13. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

14. Goddard H. H., The Kallikak Family. In Večerka K., et. al. *Sociálně patologické jevy u dětí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000.
15. HENDL, Jan. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-820-1.
16. HRUŠÁKOVÁ, Milana, *K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. Trestněprávní revue*. 2008, 2.
17. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.
18. CHRISTIANSEN K. O., *A preliminary study of criminality among twins, In Mednick S. A., Christiansen K. O., Biosocial Basis of Criminal Behavior*. New York, 1977.
19. JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže: aktuální problémy výchovy*. Praha: UK, 1998.
20. JELÍNEK, Jiří a Zdeněk SOVÁK. *Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami: a předpisy souvisící - zákon o Policii ČR, zákon o výkonu vazby, zákon o výkonu trestu odnětí svobody, zákon o Probační a mediační službě*. 20. aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-7201-450-1.
21. JUHÁSOVÁ, A., DEBNÁRIKOVÁ, K. *Školské prostredie jako prostor pre prevenciu delikvencie*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, ISBN: 978-80-223-4234-6.
22. HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Základy sociologie. ISBN 80-85850-68-0.
23. KAPR, Jaroslav. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. Sociologické pojmosloví. ISBN 80-85850-03-6.
24. KOUDELKOVÁ, Anna. *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-7187-022-6.
25. KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. *Život s deprivanty*. Praha: Galén, c2001. Makropulos. ISBN 80-7262-088-6.
26. KOVÁŘOVÁ, Daniela. *Ochranná opatření pro mladistvé. Právo a rodina*. 2006, 8.
27. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
28. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-568-4.

29. KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H. Beck, 2005. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 80-7179-813-4.
30. LAGASSÉ, Paul, ed. *The Columbia encyclopedia. 6th ed.* New York: Columbia University Press, c2000. ISBN 0787650153.
31. MAGUIRE, M.: *Crime data and statistics*. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 4. edition, 2007.
32. MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
33. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8.
34. MEDNICK A. A., et. al. *Criminality and Adoption*. Crime and Justice, 1974.
35. MILGRAM S., *Obedience to Authority: An Experimental View*, New York: Harper Collins, 2004.
36. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-069-2.
37. NOVOTNÝ, Oto a Josef ZAPLETAL. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-08-4.
38. PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.
39. PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-65-6.
40. POKORNÝ, Vratislav, Anton TOMKO a Jana TELCOVÁ. *Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe*. Vyd. 3., rozš. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. Prevence sociálně patologických jevů. ISBN 80-86568-04-0.
41. PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
42. RABUŠIČ L, MAREŠ P, *Je česká společnost anomická?*, Sociologický časopis, 1996, 32, č. 2.
43. RAUCHFLEISCH, U. *Doprovázení a terapie delikventů*. Boskovice: Albert, 2000.

44. SVOBODA, Mojmir, Eva ČEŠKOVÁ a Hana KUČEROVÁ. *Psychopatologie a psychiatrie: pro psychology a speciální pedagogy*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0976-8.
45. ŠÁMAL P., VÁLKOVÁ H., SOTOLÁŘ A., HRUŠÁKOVÁ M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2004.
46. ŠČERBA, Filip. *Výběrová bibliografie článků z trestního práva 1997-2005*. Praha: Linde, 2006. Vysokoškolské právnické učebnice. ISBN 80-7201-633-4.
47. ŠTERN, Pavel; OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka; DOUBRAVOVÁ, Dagmar. *Probace a mediace. Možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010.
48. ŠVARCOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly z etopedie a sociální patologie: učební text*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. ISBN 978-80-7041-959-5.
49. THORNBERRY, Terence; KROHN, MARVIN. *The Self-Report Method for Measuring Delinquency and Crime*, United States of America, 2000.
50. TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2982-4.
51. URBAN, Lukáš a Josef DUBSKÝ. *Sociální deviace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-133-5.
52. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
53. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese / Marie Vágnerová*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
54. VONDRÁČEK, Vladimír. *Úvahy psychologicko-psychiatrické*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1981.
55. WILLIAMS K. S., *Textbook of Criminology*. London: Blackstone, 1991
56. WINKLER J., PETRUSEK M., *Velký sociologický slovník*. Praha: Karoliinum, 1997, ISBN 80-7184-311-3.
57. Zákon č. 218/2003 Sb., *O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*.
58. Zákon č. 359/1999 Sb., *O sociálně-právní ochraně dětí*.
59. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckova edice komentované zákony. ISBN isbn978-80-7400-350-9, s. 2-19
60. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7179-375-5
61. ZIMBARDO P. G., *Comment: Pathology of imprisonment. Society*, 1972, č. 9.

62. ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 9788086473086.

Internetové zdroje:

1. Trestní-řízení, o trestním právu srozumitelně, [online]. [cit. 23.3.2019]. Dostupné z: <http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/trestni-rizeni-ve-vecech-deti-a-mladistvych>
2. Zákony pro lidi, [online]. [cit. 12.4.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>
3. Zákony pro lidi, [online]. [cit. 16.2.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník

Vážený respondente, Vážená respondentko

Rád bych Vás požádal o vyplnění mého dotazníku na téma *Zkušenosti mládeže s vlastním delikventním jednáním*, který bude využit jako podklad pro mou Diplomovou práci. Cílem výzkumu je zjistit jaká je míra vlastních zkušeností studentů středních škol s delikventním jednáním. Získaná data budou využita **pouze** pro sepsání této diplomové práce. **Dotazník je zcela anonymní a dobrovolný**. Především z tohoto důvodu Vás žádám o co nejotevřenější a nejpravdivější odpovědi na mé otázky. Vyplněním dotazníku souhlasíte s účastí na tomto výzkumu. Předem děkuji za Váš čas, ochotu a spolupráci.

1) **Jakého jste pohlaví?** (odpověď zakroužkujte)

a) Muž

b) Žena

2) **Kolik je Vám let?** (napište číslo)

.....

3) **Napište, jakou střední školu studujete:**

.....

4) **Studují obor zakončený:** (odpověď zakroužkujte)

a) Maturitní zkouškou

b) Výučním listem

5) **Průměr mých studijních výsledků je:** (odpověď zakroužkujte)

a) 1-1.49

c) 2.5-3.49

e) 4,5 +

b) 1.5-2.49

d) 3.5-4.49

6) **Máte vlastní zkušenost s hraním automatů, či jiných hazardních her?** (odpověď zakroužkujte)

a) Ano – jedenkrát

c) Hraji pravidelně

b) Ano – vícekrát

d) Ne

7) **Máte vlastní zkušenost s některou z těchto látek?** (odpovědi označte X)

	Ano – jedenkrát	Ano – vícekrát	Užívám pravidelně	Ne
Kofein				
Tabák				
Alkohol				
Marihuana				
Extáze				
LSD				

8) Máte vlastní zkušenost s jinými návykovými látkami? (odpovědi označte X)

	Ano – jedenkrát	Ano – vícekrát	Užívám pravidelně	Ne
Kokain				
Pervitin				
Toluen				
Heroin				
Jiné				

V případě vlastní zkušenosti s jinou návykovou látkou, prosím uveďte, o jakou šlo:

.....

9) Dopustil/a jste se někdy nedovolené výroby, či distribuce jakékoli (měkké nebo tvrdé) drogy? (odpověď zakroužkujte)

a) Ano

b) Ne

10) Dopustil/a jste se někdy poškození cizí věci? Např. Zničení, poškození, popsání či pomalování barvou atd. (odpověď zakroužkujte)

a) Ano

b) Ne

Pokud ano, můžete krátce popsat, o jaké poškození se jednalo?

.....

11) Setkali jste se někdy s šikanou nebo kyberšikanou? Pokud ano, o jaký čin šlo? (odpověď zakroužkujte – možné zakroužkovat i obě varianty, v tabulce označte odpovědi X)

a) Šikana

b) Kyberšikana

	Ano – jedenkrát	Ano – vícekrát	Setkávám se s tím pravidelně	Ne
Posměšky, urážlivé jednání				
Ponižování				
Vyhrožování				
Fyzické násilí				
Kradení věcí				
Focení a natáčení nevhodných videí a umístování na sociální sítě				
Vydávání se pod cizí identitou				
Jiné				

V případě vlastní zkušenosti s jiným projevem, prosím uveďte, o jaký projev šlo:

-
- 12) Převážně jsem byl/a: (odpověď zakroužkujte)
- a) Útočník b) Oběť
- 13) Máte nějakou zkušenost s ublížením na zdraví? Např. Ublížení někomu tak, že musel být následně lékařsky ošetřen. (odpověď zakroužkujte)
- a) Ano b) Ne → přejděte na otázku č. 16
- 14) Pokud ano, byl/a jsem: (odpověď zakroužkujte)
- a) Útočník b) Oběť
- 15) Šlo o konflikt: (odpověď zakroužkujte)
- a) S mladší osobou c) Se starší osobou
b) S vrstevníkem d) Se seniorem
- 16) Dopustil/a jste se někdy krádeže? (odpověď zakroužkujte)
- a) Ano b) Ne → přejděte na otázku č. 18
- 17) O jaký typ krádeže se jednalo? (odpovědi zakroužkujte)
- a) Peníze d) Jídlo
b) Mobilní telefon e) Jízdní kolo
c) Oblečení f) Jiné:.....
- 18) Vloupal/a jste se někdy do cizího vozidla? (odpověď zakroužkujte)
- a) Ano b) Ne → přejděte na otázku č. 20
- 19) Za jakým účelem? (odpovědi zakroužkujte)
- a) Krádež vozidla c) Krádež zapomenutých věcí ve vozidle
b) Krádež elektroniky d) Jiné:.....
- 20) Vloupal/a jste se někdy do cizího objektu? (odpovědi zakroužkujte)
- a) Trafika e) Byt
b) Obchodní dům f) Rodinný dům
c) Skladiště g) Jiné:.....
d) Chata
- 21) Dopustil/a jste se někdy maření výkonu úředního rozhodnutí? Např. výkon činnosti, která Vám byla zakázána, zatajení, či úmyslné zkeslení situace při rozhodování úředního orgánu, apod.? (odpověď zakroužkujte)
- a) Ano b) Ne
- 22) Máte přímou či nepřímou zkušenost (přihlízející, kolemjdoucí, apod.) alespoň s jedním z výše uváděných bodů? (odpověď zakroužkujte)
- a) Ano – jedenkrát b) Ano – vícekrát c) Ne

Děkuji za vynaložený čas strávený vyplněním dotazníku.